

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

КАРАР

« 13 » май 2026 ел

№ 363

“2026-2030 елларга Татарстан
Республикасы Арча муниципаль
районында мәдәниятне үстерү”
муниципаль программасын раслау
турында

“Татарстан Республикасында жирле үзидарә турында” 2004 елның 28 июлендәге 45-ЗРТ номерлы Татарстан Республикасы Законна, “Мәдәният турында” 1998 елның 3 июлендәге 1705 номерлы Татарстан Республикасы Законна, Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Уставына таянып, Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы башкарма комитеты КАРАР БИРӘ:

1. “2026-2030 елларга Татарстан Республикасы Арча муниципаль районында мәдәниятне үстерү” муниципаль программасын расларга (алга таба – Программа).
2. Арча муниципаль районы башкарма комитетын Программаның муниципаль заказчысы - координаторы итеп билгеләргә.
3. “Арча муниципаль районының Финанс-бюджет палатасы” МКУ Программа чараларын финанслауны тәэмин итәргә.
4. Әлеге карарның үтәлешен тикшереп торуны үз өстемдә калдырам.

Башкарма комитет ~~жетәкчесе~~

Л.И. Абдуллин

УТВЕРЖДЕНА
постановлением
исполнительного комитета
Арского муниципального района РТ
от 13 май 2026 г. № 363

**«2026 - 2030 елларга Татарстан Республикасы Арча муниципаль
районында мәдәниятне үстерү»
МУНИЦИПАЛЬ ПРОГРАММАСЫ**

Программа паспорты

Программа исеме	“2026-2030 елларга Татарстан Республикасы Арча муниципаль районында мәдәниятне үстерү” муниципаль программасы (алга таба-Программа)
Программаны эшләү өчен нигез	Программа РФ Конституциясе, ТР Конституциясе, федераль законнар, ТР законнары, Арча муниципаль районы Уставы, норматив хокукый актлар, Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Башкарма комитетының “Мәдәният идарәсе” МУ нигезләмәсе нигезендә эшләнган.
Муниципаль заказчы-программаның координаторы	Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы башкарма комитеты
Программаны төп эшләүчеләр	Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Башкарма комитетының “Мәдәният идарәсе” муниципаль учреждениесе
Программаның төп чараларын башкаручылар	ТР Арча муниципаль районы башкарма комитеты, ТР АМР БКның “Мәдәният идарәсе” МУ, “Арча район мәдәният йорты” МБУ, “Казан арты” Арча тарих-этнография музейе” МБУ, “Арча үзәкләштерелгән китапханә системасы” МБУ, “Арча балалар сәнгать мәктәбе” МББУ
Программаның максатлары	Арча муниципаль районы халкының мәдәният һәм сәнгать өлкәсендәге агымдагы ихтыяжларын канәгатьләндерү һәм яңаларын формалаштыру, район халкы һәм кунаклары өчен мәдәният һәм сәнгать учреждениеләренең жәлеп итүчәнлеген арттыру

Программаның бурычлары	<p>1. Жәмгыять үсешенең мөһим ресурсы буларак социомәдәни функцияләрне гамәлгә ашыру өчен музейларны комплекслы үстерү.</p> <p>2. Гражданнарга мәгълүматтан һәм белемнәрдән ирекле файдалануга конституциячел хокукларны гамәлгә ашыруны, шулай ук китапханәләрдә саклана торган милли мәдәни мирасны саклап калуны тәмин итәргә сәләтле китапханә хезмәте күрсәтү системасын үстерү.</p> <p>3. Мәдәни-ял итү эшчәнлеген үстерү, милли мәдәни традицияләрне, үзешчән сәнгатьне һәм халык ижатын саклап калу һәм үстерү.</p> <p>4. Төбәкара һәм миллиләтара мәдәни хезмәттәшлекне үстерү өчен шартлар тудыру, мәдәният һәм сәнгать өлкәсендә дәүләт сәясәтен гамәлгә ашыруны һәм мөнәсәбәтләрне жайга салуны тәмин итү.</p> <p>5. Татарстан Республикасы халыкларының мәдәни идентификациясе һәм этномәдәни үсеше факторы буларак халык ижатына ярдәм итү, аларның матди булмаган мәдәни мирасын саклап калу, торгызу һәм популярлаштыру өчен оптималь шартлар тудыру.</p> <p>6. Арча муниципаль районы территориясендә урнашкан мәдәни мирас объектларының сакланышын һәм алардан нәтижәле файдалануны тәмин итү.</p> <p>7. Әлеге юнәлештә, шул исәптән авыл жирендә социомәдәни проектларны гамәлгә ашыру буенча эшне стимуллаштыру максатларында мәдәният өлкәсендә иреклелеккә (волонтерлыкка) ярдәм итү өчен шартлар тудыру.</p> <p>8. Исәпкә алу эшләрен үзәкләштерү, район мәдәният системасына бүлеп бирелә торган бюджет акчаларыннан нәтижәле һәм рациональ файдалану, хезмәт күрсәтелә торган учреждениеләрнең матди-техник базасын ныгыту нигезендә район мәдәният учреждениеләре чыгымнары сметалары үтәлешен бухгалтерлык исәбен оештыру.</p> <p>9. Архив эше белән жәмгыять һәм дәүләт гражданны мәнфәгатьләрендә идарә итү.</p>
Гамәлгә ашыру сроклары	2026 - 2030 еллар

<p>Ярдәмче программалар</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. “2026 - 2030 елларга музей эшен үстерү, мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни ядкарьләрне) саклап калу, алардан файдалану, аларны популярлаштыру” 2. “2026 - 2030 елларга китапханә эшен үстерү” 3. “2026-2030 елларга мәдәни-ял итү эшчәнлеген үстерү, халык ижатына ярдәм итү, Татарстан Республикасы халыкларының матди булмаган мәдәни мирасын саклап калу, торгызу һәм популярлаштыру” 4. “2026 - 2030 елларга Регионара һәм миллиәтара мәдәни хезмәттәшлекне үстерү” 5. ТР АМР ИК “Мәдәният идарәсе” МУ (ҮБ) тотуга чыгымнар барлыгы 41 844,30 мең сум, шул исәптән: 2026 ел - 7 547,90 мең сум; 2027 ел - 7 935,50 мең сум; 2028 ел - 8 361,90 мең сум; 2029 ел - 8 780,0 мең сум; 2030 ел - 9 219,0 мең сум. 6. “2026 - 2030 елларга Арча муниципаль районында архив эшен үстерү”
<p>Программаны финанслау күләмнәре</p>	<p>2026-2030 елларга Программаны финанслау күләме 1 516 487, 60 мең сум тәшкил итә, шул исәптән: 2026 ел – 265 730,70 мең сум 2027 ел – 286 190,80 мең сум 2028 ел – 308 891,40 мең сум 2029 ел – 321 354,20 мең сум 2030 ел – 334 320,50 мең сум</p> <p>Искәрмә: программаны финанслау күләмнәре фараз характерында була һәм, шул елга тиешле дәрәжәдәге бюджетларны формалаштыруны, шулай ук чараларны уртак финанслауга федераль һәм республика бюджетларыннан акчалар бүлеп бирүне исәпкә алып, ел саен төзәтелергә тиеш.</p>
<p>Программаның максатларын һәм бурычларын гамәлгә ашыруның көтелә торган ахыргы нәтижәләре (нәтижәләрне бәяләү индикаторлары) һәм аның бюджет нәтижәлегенә күрсәткечләре</p>	<p>Программа чараларын гамәлгә ашыру 2030 елга арттыруга ирешергә мөмкинлек бирәчәк: реставрацияләүне таләп итүче предметлар саныннан төп фондын реставрацияләнгән предметлары өлеше, дәүләт исәбенә куелган һәм саклауга куелган музейларның төп фонды предметлары санының ел ахырына ел башына 120 процентка кадәр нисбәте; янгын куркынычсызлыгы системалары белән жиһазландырылган музей мәйданнарының өлеше 100 процентка кадәр;</p>

	<p>музей предметларын актив күрсәтүдә катнашкан төп фонд предметларының гомуми санына карата чагыштырма авырлыгы 7,5 процентка кадәр; хисап чорында музейларга бару өлешенә алдагы чорга нисбәте 105,5 процентка кадәр; социаль яктан якланмаган һәм мөмкинлекләре чикләнгән затларның узган чорга карата хисап чорында музейларга килү санының 70 процентка кадәр нисбәте; хисап чорында ачылган үз фондларынан күргәзмәләр санының алдагы чорга нисбәте 75 процентка кадәр; электрон каталогка кертелгән музей әйберләре санының музей әйберләренә гомуми санына нисбәте 30 процентка кадәр; компьютерлаштырылган эш урыннары санының хезмәткәрләрнең гомуми санына нисбәте 62 процентка кадәр; район халкына китапханә хезмәте күрсәтүнең 80 процентка кадәр күләме; һәркем файдалана алырлык китапханәләрнең жыелма фондында яңа керемнәр өлеше 3 процентка кадәр; цифрлаштырылган басмалар санының узган ел белән чагыштырганда еллык артуы 20 процентка; үзәкләштерелгән язылу исемнәре санын 10 берәмлеккә кадәр арттыру; китапханәләрнең жыелма электрон каталогындагы библиографик язмалар саны 120 мең берәмлеккә кадәр; компьютер җиһазлары һәм Интернет челтәренә керү мөмкинлеге булган һәркем файдалана алырлык китапханәләрнең өлеше 100 процентка кадәр; виртуаль кулланылышта булган электрон басмалар санының база чоры белән чагыштырганда 70 процентка кадәр артуы; заманча китапханә җиһазлары һәм җиһазлары белән тәмин ителгән китапханәләрнең өлеше 70 процентка кадәр; төзелгән модель китапханәләрнең санын 3 берәмлеккә кадәр арттыру; ел саен уздырылган муниципаль китапханә чаралары санының кимендә 2 берәмлек артуы; кимендә 2 берәмлек грантлар буенча ел саен гамәлгә ашырылган китапханә проектлары санын арттыру; тармак белгечләренә гомуми саныннан 10</p>
--	--

	<p>процентка кадәр ел дәвамында квалификациясен күтәргән белгечләр өлеше; стационар майданчыкларда залларның уртача тулуын 90 процентка кадәр арттыру; төрле дәрәжәдәге конкурсларда, фестивальләрдә катнашкан катнашучылар саны; клуб формироваииеләрендә катнашучылар алган дипломнар саны; массакуләм һәм мәдәни-ял итү программа чараларында катнашучылар өлешләре; үзешчән сәнгатенең клуб формироваииеләре саны һәм аларда катнашучылар саны; түләүле нигездә чараларны үстерү; район халыкларының этномәдәни үзенчәлеген саклап калуга юнәлдерелгән мәдәни акцияләр һәм программалар санының артуы; дәүләт органнары, мәдәни-агарту учреждениеләре, милли-мәдәни берләшмәләр, шулай ук аерым гражданныр белән уртақ проектлар саны 10 проектка кадәр; Россия төбәкләрендә “Сабантуй” татар халык бәйрәмен уздыру саны кимендә 2; Арча муниципаль районы территориясендәгә мәдәни мирас объектларының гомуми саныннан торышы канәгәтләнәрлек булган мәдәни мирас объектлары өлешен арттыру</p>
<p>Программаның үтәлешен тикшереп торуны оештыру системасы</p>	<p>Арча район Советы; ТР Арча муниципаль районы башкарма комитеты</p>

**Программаны гамәлгә ашыру өлкәсенә гомуми характеристика,
шул исәптән ул хәл итүгә юнәлдерелгән проблемалар**

Бүгенгә көндә Арча муниципаль районында 4 муниципаль бюджет мәдәният һәм сәнгать учреждениесе үз эшчәнлеген алып бара. Арча муниципаль районының мәдәният объектларының гомуми челтәренә түбәндәгеләр керә: 4 филиалы булган 1 музей, 55 гомумфайдаланудагы китапханә, 76 мәдәни-ял итү тибындагы учреждение, 1 өстәмә белем бирү учреждениесе.

Мәдәният тармагында эшләүчеләрнең гомуми саны 406 кеше, шул исәптән белгечләр - 276. Югары белемле белгечләр – 156 кеше, бу белгечләрнең гомуми санының 57% тәшкил итә; Урта һөнәри белемле белгечләр - 72 кеше (25 %); урта белемле белгечләр – 48 кеше (18 %). 2025 ел йомгаклары буенча район мәдәният учреждениеләрендә уртача айлык хезмәт хакы 61 255,71 сум тәшкил итә.

Шактый акчалар матди-техник базаны үстерүгә, тармак объектларын төзүгә һәм

реконструкциялуга, мәдәният учреждениеләре жиһазларын комплекслы мәгълүматлаштыруга һәм модернизациялуга юнәлтелә.

2012 елдан республикада “Авыл клублары” республика программасы гамәлгә ашырыла, аның кысаларында Арча муниципаль районында 10 яңа мәдәни-ял итү учреждениесе төзелде (Һ.Такташ урамында күпфункцияле үзәк – 2012 ел, Сикертән күпфункцияле үзәге, Симетбаш авыл клубы – 2013 ел, Пөшәңгәр күпфункцияле үзәге – 2014 ел, Иске Иябаш авыл клубы – 2015 ел, Орнашбаш авылы мәдәният йорты – 2016 ел, Сарай-Чокырча авыл клубы - 2017 ел, Урта Бирәзә авыл клубы, Түбән Оры авыл клубы – 2018 ел, Мөндеш күпфункцияле үзәге – 2020 ел). “Мәдәни мохит” федераль проектының “Мәдәният” милли проекты кысаларында 2022 елда Штерә авыл мәдәният йорты төзелде, “Россиянең милли проектлары. Мәдәният” дәүләт программасы кысаларында 2023 елда Шура авыл клубы төзелде.

Республикада шулай ук клуб учреждениеләрен капитал ремонтлау программасы гамәлдә. Әлеге программа кысаларында Наласа авыл мәдәният йорты - 2015 елда, Ташкичү авыл мәдәният йорты - 2016 елда, Утар Аты авыл мәдәният йорты-2017 елда, Иске Чүриле авыл мәдәният йорты - 2019 елда, Сәрдәбаш авыл клубы - 2020 елда, Яңа Кенәр авыл мәдәният йорты – 2021 елда, Сорде авыл мәдәният йорты – 2023 елда, Иске Кырлай авыл мәдәният йорты – 2024 елда, Кәче авыл мәдәният йорты – 2025 елда капитал ремонтланган. “Мәдәният” милли проекты кысаларында Иске Чүриле авыл мәдәният йорты капитал ремонтланды-2019 ел.

Ел саен матди-техник базаны ныгыту максатында клуб учреждениеләренә агымдагы ремонт үткәрелә, мөмкин булганча техник чаралар һәм жиһазлар, тавыш һәм яктылык аппаратурасы, сәхнә киёмнәре, музыка кораллары сатып алына. Мәдәни-ял итү учреждениеләренә (алга таба - МЯУ) янәшәдәге территорияләрен төзекләндерү, яшәлләндерү һәм сәнгати бизәү буенча эш алып барыла.

2024 елда клуб учреждениеләре тарафыннан 772186 кеше катнашында 14727 мәдәни-массакуләм чара уздырылган, уртача алганда бер клуб учреждениесе елына 194 чара үткәрә. Түләүле нигездә 67309 тамашачы катнашында 1073 мәдәни-массакуләм чара (дискотекалар, концертлар, спектакльләр) үткәрелде, шул исәптән “Пушкин картасы” программасы буенча - 194 чара, аларда 3018 кеше катнашты.

Клуб учреждениеләре каршында 562 мәдәни-ял итү формованиесе эшли, аларда катнашучылар саны – 6379 кеше, шул исәптән 14 яшькә кадәрге балалар өчен – 179 формование, катнашучылар саны – 2023 кеше, 14 яшьтән 35 яшькә кадәрге яшьләр өчен-147 формование, аларда 1693 кеше катнаша. Халыкны формованиеләр белән колачлау - 13%.

“Арча егетләре”, “Ләйсән”, “Русская песня”, “Арча таңнары”, “Яшь йөрәкләр” халык вокаль ансамбльләре, “Шишор” халык мари фольклор ансамбле, “Арча бизәкләр” халык уен кораллары халык ансамбле, “Халык театрлары”, “Жидегән чишмә”, “Сәярә”, “Нур”, “Сердәш”, “Балкыш”, “Чордашлар”, “Өммегөлсем” халык фольклор коллективлары, “Аллегро” үрнәк хореография коллективы, “Хәзинә” фольклор коллективы, “Әллүки” балалар фольклор коллективы, “Изенгер” мари балалар фольклор коллективы һәм үзешчән ижат коллективлары эшчәнлекләрен уңышлы давам итәләр. 2024 елның 1 апреленән “Мәхәллә” ижат киңлегә” республика проекты кысаларында Ташкичү авыл мәдәният йорты базасында клуб

формирование - “Татарча бизәкләр” иҗат остаханәсе эшли.

Ел дәвамында шәһәр һәм район халкы өчен 60тан артык эре мәдәни-массакуләм чаралар, фестивалләр һәм конкурслар уздырыла: ветераннар арасында үзешчән башкаручыларның “Балкыш” район фестивале, мөмкинлекләре чикләнгән кешеләр өчен “Мөмкинлекләре чикләнгән, сәләтләре чиксез” иҗат фестивале, “Арча йолдызлары” эстрада сәнгате фестивале, Р. Курамшин исемендәге баянчылар һәм гармунчылар төбәкара конкурсы, “Сөлгеле капка” ачык фольклор фестивале, “Арча читекләре” этнофестивале, Бөек Жинүнең 80 еллыгына багышланган “Голос Победы” - “Жинү авазы” район хәрби-патриотик фестивале, “Жинү кайтавазы мәңгелек” район театр коллективлары һәм халык театрлары фестиваль-конкурсы, балалар өчен “Сәхнә арты” проекты, шигърият бәйрәме, Жинү көне, Балаларны яклау көне, Шәһәр көне, Россия көне, Яшьләр көне, Гаилә, мөхәббәт һәм тугрылык көне, Татарстан Республикасы Көне, РФ һәм ТР Дәүләт флагы көне, Ватанны саклаучылар көне, Халыкара хатын-кызлар көне, Әниләр Көне, хәрби хезмәткә чакырылуучылар көне, Өлкәннәр уңкөнлеге, инвалидлар уңкөнлеге, Яңа ел чыршылары һәм бәйрәмнәре, “Арча кичләре” халык күнел ачулары, Масленица, Сабантуй, Нәүрүз халык бәйрәмнәре, “Ат көне” ат спорты бәйрәме, Арча районы алдынгылары слеты, Арча һәм Казан шәһәрләрендә бәйрәм авыл хужалыгы ярминкәләрендә концерт программалары, “Музыкаль тукталыш” күчмә концерт программалары, спектакль премьералары, мюзикллар, фатирниклар, кино күрсәтүләр, күргәзмәләр, МХО катнашучыларына һәм аларның гаиләләренә ярдәм итү чаралары һәм акцияләре, “Пушкин картасы” программасы кысаларындагы чаралар һәм башкалар. Профессиональ коллективлар һәм башкаручылар чыгышларын, балалар өчен цирк тамашаларын, балалар һәм өлкәннәр өчен спектакльләренә район мәдәният йорты, КФУ, мәдәният йортлары сәхнәләрендә оештыруга зур игътибар бирелә. 2024 елда 50дән артык шундый чара оештырылган.

Барлык чаралар да ВКонтакте һәм Телеграм социаль челтәрләрендә яктыртыла. Һәр МЯУның ВКонтакте бите бар, анда афишалар, булачак вакыйгалар, шулай ук үткәрелгән чараларның фотоотчетлары белән танышырга мөмкин.

Арча мәдәният йортының социаль челтәрләре: <https://vk.com/public217040635> (“Арча район мәдәният йорты” ВКонтакте дәүләт оешмасының рәсми бите, 5,6К язылучы) һәм <https://t.me/ekw62p9DwWNhNjgy> (“Арча мәдәният йорты” Телеграм ачык каналы, 448 язылучы). Шулай ук районның барлык чаралары афишалары белән “Арча. Кая барырга?” ачык Телеграм каналы бар.

2025 ел йомгаклары буенча музей фондларында предметларның гомуми саны 21858 берәмлеккә тәшкил итә, шул исәптән төп фонд предметлары – 17135 берәмлек, фәнни-ярдәмче фонд предметлары – 4723 берәмлек. 2025 елда музей фондлары 346 әйбәргә арткан (фотографияләр коллекциясе 36 берәмлеккә, техника әйберләре 11 берәмлеккә, документлар - 47 берәмлеккә, нумизматика - 67 берәмлеккә, көнкүреш әйберләре 32 берәмлеккә, башкалар 153 берәмлеккә һәм башкалар).

Хисап чорында 502 экскурсия үткәрелде, 26633 кеше булды, музейдан тыш экспонатларны 5539 кеше күрде. Массакүләм чаралар саны - 39, 13446 кеше катнашты. 58 күргәзмә оештырылган, шул исәптән үз фондларынан – 48, башка фондларны жәлеп итеп, музей базасында – 1. Музейдан тыш 9 күргәзмә үткәрелгән.

Музейлар “Арча хәбәрләре” редакциясе, “Шәһри Казан”, “Татарстан яшьләре” газеталары, “АРЧА” телерадиокомпаниясе, “Безнең мирас” журналы белән тыгыз хезмәттәшлек итәләр. Музейның үз сайты бар <https://archamuzei.ru/>

2024 елда китапханә хезмәтләреннән 38452 укучы файдаланган, аларга 864094 китап бирелгән. Китапханәгә 476822 кеше килгән. Китап фонды 418702 данә китап тәшкил итә, 14192 данә яңа әдәбият керде. “Арча үзәк китапханәсе” МБУ китапханәләре 34403 кеше катнашында 3094 массакүләм чара уздырган. Укучыларның юбиляр язучыларның тормышы һәм ижаты белән кызыксынуын үстерүгә юнәлдерелгән чаралар, ижади очрашулар, китап күргәзмәләренә төрле формалары: хәтер күргәзмәсе, юбилей күргәзмәләре, вернисаж күргәзмәләре оештырылды, электрон презентацияләр ясалды. Экологик тәрбия, туган якны өйрәнү, сәламәт яшәү рәвешен пропагандалау, хәрби-патриотик тәрбия, хокукый агарту, өлкәннәргә һәм мөмкинлекләре чикләнгән кешеләргә мәгълүмат алу өчен максималь мөмкинлекләр бирү буенча актив эш алып барылды. Китапханә укучылары Интернет челтәре хезмәтләреннән бушлай файдалана ала. Үз китапханә сайты эшли: <http://kitap.tatar.ru/tt/site/42217083a/>

Социологик тикшеренүләр мәгълүматларына караганда, мәдәният учреждениеләренә гамәлдәге челтәре халыкның ихтыяжларын тулысынча канәгатьләндерми. Халыкны баяләүдә житәрлек тәмин ителмәү беренче чиратта түбәндәге проблемалар белән бәйле:

- мәдәният учреждениеләре тарафыннан күрсәтелә торган хезмәтләр күләме һәм төрләре гражданның таләпләренә, өстенлекләренә һәм өметләренә тулысынча туры килми;

- мәдәният учреждениеләрен ял итү һәм ижат эшчәнлегә, Мәгариф һәм үзлегенчә белем алу, чаралар үткөрү, һәвәскәрләр берләшмәләре эшчәнлегә өчен заманча югары технологияле жиһазлар белән житәрлек дәрәжәдә жиһазландырмау, шулай ук мәдәният учреждениеләреннән халыкның төрле категорияләре, шул исәптән хәрәкәт көче аз булган һәм тормыш эшчәнлегендә башка чикләүләр булган мәдәният учреждениеләренә файдалана алуын тәмин итү чаралары белән житәрлек тәмин ителмәве;

- сәнгатьнең төрле жанрларында (музыкаль, театр), концерт-филармония һәм күргәзмә эшчәнлегендә фестиваль һәм башка программалар үткөрү, концерт һәм башка сәнгать коллективлары өчен база буларак куллану өчен югары дәрәжәдәге эре заманча комплексларга кытлык.

Мәдәният өлкәсендә булган проблемаларны жиңү механизмы

Проблеманың эчтәлегә	Жиңү механизмы
Мәдәни-ял итү тәкъдимнәре гражданның сорауларының бөтен диапазонын капламый	Мәдәни-ял итү эшчәнлегә өлкәсендә эшнең яңа формаларын һәм ысулларын кертү
Мәдәният учреждениеләренә матди-техник базасының житәрлек	Тармакның матди-техник базасын ныгыту һәм мәгълүматлаштыру, жиһазларны модернизацияләү, бюджеттан тыш

дәрәжәдә үсмәве	акчалар, дәүләтнеке булмаган структуралар жәлеп итү, грант эшчәнлегә
Инвалидлар, тормыш эшчәнлегә чикләнгән затлар өчен мәдәният учреждениеләреннән файдалану мөмкинлегә житәрлек булмау	Мәдәният учреждениеләрен махсус техника белән тәэмин итү, мәдәният учреждениеләрен инвалидлар һәм башка аз хәрәкәтләнүче гражданныр өчен жайлаштыру, дистанцион хезмәт күрсәтүне үстерү
Инновацион мәдәни проектлар эшләү һәм аларны гамәлгә кертү зарурлығы	Инновацион проектларга, ижади остаханәләргә грант ярдәме
Югары ижат звеносының квалификацияле кадрлары житмәү; кино житештерүгә һәм кино тармагының матди-техник базасына дәүләт ярдәме житмәү	Стационар кино күрсәтү өчен шартлары булмаган торак пунктларга хезмәт күрсәтү өчен заманча проекция һәм тавыш стандарты видеопроекция аппаратурасы белән кино-видеоүткәргечләр эшчәнлегә проектын алга таба гамәлгә ашыру

Арча муниципаль районында 1 муниципаль архив эшли. 2025 елның 1 гыйнварына Арча муниципаль районы муниципаль архивында саклана торган документларның гомуми күләме 1934-2024 елларга 63761 саклау берәмлеген тәшкил итә. Муниципаль архив автоматлаштырылган фәнни-белешмә аппараты (тематик белешмәләр базасы) булдыру буенча эш алып бара. Хәзерге вакытта документларны тасвирлау күләме 10 процент тәшкил итә. Бу мәгълүматларның бер өлеше генә онлайн-режимда алырга мөмкин. Үткән вакыт булуға карамастан, муниципаль архивта фәнни-белешмә аппаратының торышы элеккечә оператив автоматлаштыруны таләп итә.

Электрон рәвештә файдалану фондын булдыру сканерлау гына түгел, ә сканерланган документларны эшкәртү эшләрен дә күздә тотып - документларны атрибуцияләү (индексацияләү). Ә бу күп вакыт таләп итә торган һәм озакка сузыла торган процесс. Муниципаль архивта барлығы 329 фонд исәпләнә. Моңа бәйле рәвештә шактый зур ресурслар, шулай ук Фәнни-белешмә аппараты кебек электрон рәвештә кулланы өчен зур күләмле мәгълүматны тиз арада кертү мөмкинлегә бирә торган чит оешмаларның ярдәме кирәк. Хакимият органнары, оешмалар, учреждениеләр һәм физик затлар тарафыннан Арча муниципаль районы Архив фондының ретроспектив мәгълүматларына мөрәжәгатьләр агымы даими рәвештә арта бара. Социаль-хокукий һәм тематик сорауларның артуы һәм архив фондының күләменең даими артуы шартларында традицион формада документлар белән эшләү түбәндәге факторлар белән катлауланачак:

документлардан һәм эшләрдән бер үк вакытта берничә кулланучының (архив хезмәткәрләренең дә, архивларның уку залына керүчеләренең дә) файдалану

мөмкинлеге булмау сәбәпле;

· документларны һәм эшләрне югалту һәм бозу, аларның бик тиз искерү ихтималы зур.

Моңа бәйле рәвештә яңа мәгълүмат технологияләре ярдәмендә ретроспектив архив мәгълүматыннан файдалану буенча хезмәтләр күрсәтүнең сыйфатын һәм тизлеген арттыру-иң актуаль бурыч.

Программа максатларына ирешүгә аларның йогынтысын киметү максатында хәвеф-хәтәрне жайга салу һәм идарә итү чаралары

Программаны гамәлгә ашырганда хәвеф-хәтәргә һәм хәвеф-хәтәргә анализны муниципаль заказчы - Программаның координаторы - Арча муниципаль районы Башкарма комитеты башкара.

Иң житди куркынычларга ярдәмче программаларны гамәлгә ашыруның финанс һәм административ куркынычларын кертәргә мөмкин. Финанс куркынычы программа буенча кабул ителгән финанс йөкләмәләрен тулысынча үтәмәүдән гыйбарәт. Финанс хәвефен чикләү ысулы булып программа чараларының финанс күрсәткечләренә һәм ирешелгән нәтижәләргә карап күрсәткечләргә ел саен төзәтмәләр кертү тора. Программа чараларын Арча муниципаль районы бюджетыннан финанслап житмәү куркынычын киметү мәдәният, социаль партнерлык өлкәсендәге инновацион проектларның инвестицияләр жәлеп итүчәнлеге механизмнарын булдыру юлы белән гамәлгә ашырыла. Административ хәвеф-хәтәр программа белән нәтижәсез идарә итүгә бәйле, бу ярдәмче программаларның максатларын һәм бурычларын үтәмәүгә китерергә мөмкин. Административ куркынычны чикләү ысуллары булып торалар:

· программа чараларын үтәү барышын тикшереп тору һәм Программаны гамәлгә ашыруга агымдагы идарә итү механизмын камилләштерү;

· программаны гамәлгә ашыруның еллык планнарын формалаштыру;

· программа күрсәткечләре (Индикаторлары) үтәлешенә өзлексез мониторинг;

· халыкка мәгълүмат житкерү һәм Программаны гамәлгә ашыру барышы турында белешмәләрне ачык бастырып чыгару.

Хәвеф-хәтәрләр белән идарә итү чараларын күрү программаны гамәлгә ашыруны мониторинглау һәм аның нәтижәләлеген һәм нәтижәләлеген бәяләү нигезендә Программаның муниципаль заказчысы - координаторы тарафыннан гамәлгә ашырыла.

Программаның төп максатлары, бурычлары, ахыргы нәтижәләрен һәм аны гамәлгә ашыру срокларын тасвирлау

Программаның максаты Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2013 елның 16 декабрәндәге 997 номерлы карары (2020 елның 29 августына үзгәрешләр кертәп) белән расланган “2014 - 2025 елларга Татарстан Республикасы мәдәниятен үстерү” дәүләт программасында билгеләнгән Татарстан Республикасы Дәүләт мәдәни сәясәте өстенлекләренә нигезләнгән.

Арча муниципаль районының социаль-иқтисады үсеше максатларында мәдәният һәм сәнгать өлкәсен тотрыклы үстерү өчен тиешле шартлар тудыру белән беррәтгән, әлеге программаның стратегик максаты булып Арча муниципаль районында яшәүчеләрнең мәдәният һәм сәнгать өлкәсендәге агымдагы ихтыяжларын канәгатьләндерү һәм яңаларын булдыру, мәдәният һәм сәнгать учреждениеләренең район халкы һәм кунаклары өчен жәлеп итүчәнлеген арттыру тора. Бу максатка ирешү өчен системалы характердагы кайбер бурычларны хәл итәргә кирәк, шул исәптән:

жәмгыять үсешенең мөһим ресурсы буларак социомәдәни функцияләргә гәмәлгә ашыру өчен музейларны комплекслы үстерү;

гражданнырга мәгълүматтан һәм белемнәрдән ирекле файдалануга конституциячел хокукларын гәмәлгә ашыруны, шулай ук китапханәләрдә саклана торган милли мәдәни мирасны саклап калуны тәмин итәргә сәләтле китапханә хезмәте күрсәтү системасын үстерү;

мәдәни-ял итү эшчәнлеген үстерү, милли мәдәни традицияләргә, үзешчән сәнгатьне һәм халык ижатын саклап калу һәм үстерү;

Арча муниципаль районында кинематографияне үстерү, Кино-видеофильмнар прокатлау һәм күрсәтү өчен тиешле шартлар тудыру;

Татарстан Республикасы халыкларының матди булмаган мәдәни мирасын саклап калу, торгызу һәм популярлаштыру;

Арча муниципаль районы территориясендә урнашкан мәдәни мирас объектларының сакланышын һәм алардан нәтижәле файдалануны тәмин итү;

Регионара һәм миллиләтара мәдәни хезмәттәшлекне үстерү өчен шартлар тудыру; тармак учреждениеләргә квалификацияле персонал белән тәмин итү өчен идарә итүнең һәм кадрлар әзерләүнең заманча механизмнарын кертү;

мәдәният һәм сәнгать өлкәсендә дәүләт сәясәтен гәмәлгә ашыруны һәм мөнәсәбәтләргә жайга салуны тәмин итү, мәдәни мирас объектларын саклау һәм алардан файдалану.

Программа программа чараларын гәмәлгә ашыруның муниципаль дәрәжәсен күздә тотып, аларның үзенчәлекле бурычлары тиешле ярдәмче программаларда чагылдырылган.

“2026-2030 елларга музей эшен үстерү, мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни ядкарьләргә) саклап калу, алардан файдалану, аларны популярлаштыру” **ярдәмче программасы** Арча муниципаль районының музей фондын саклап калуга, ойландыруга һәм популярлаштыруга, жәмгыять үсешенең мөһим ресурсы буларак социомәдәни функцияләргә гәмәлгә ашыру өчен уңай шартлар тудыру максатларында музейларны комплекслы үстерүгә, шулай ук Арча муниципаль районы территориясендә урнашкан мәдәни мирас объектларын сакланышын һәм нәтижәле файдалануын тәмин итүгә юнәлдерелгән.

“2026-2030 елларга китапханә эшен үстерү” **ярдәмче программасы** гражданнырга мәгълүматтан һәм белемнәрдән ирекле файдалануга конституциячел хокукларын гәмәлгә ашыруны, шулай ук китапханәләрдә саклана торган милли мәдәни мирасны саклап калуны тәмин итәргә сәләтле китапханә хезмәте күрсәтү системасын үстерүгә юнәлдерелгән.

“2026-2030 елларга Мәдәни-ял итү эшчәнлеген үстерү, халык ижатына ярдәм

итү, Татарстан Республикасы халыкларының матди булмаган мэдәни мирасын саклап калу, торгызу һәм популярлаштыру” **ярдәмче программасы** милли халык һәм музыкаль традицияләрне саклап калуны һәм үстерүне, үзешчән сәнгатьне һәм халык ижатын үстерүне, мэдәни-ял итү чараларын үткәрүнең сыйфат дәрәжәсен күтәрүне максат итеп куя. Районның муниципаль мэдәни-ял итү учреждениеләре челтәренә бүгенге торышын, 2030 елга кадәр мэдәни-ял итү учреждениеләренә үсеш перспективаларын чагылдыра.

“2026-2030 елларга төбәкка һәм миллиәтара мэдәни хезмәттәшлекне үстерү” **ярдәмче программасы** Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының мэдәни-тарихи һәм мэдәни-инновация үзәге статусын күтәрүгә юнәлдерелгән төбәкка мэдәни хезмәттәшлеккә ярдәм итүгә, Арча муниципаль районында яшәүче халыкларның этномэдәни үзенчәлеген саклауга юнәлдерелгән мэдәни акцияләр һәм чаралар үткәрүгә, район халкы арасында толерантлык тәрбияләүгә юнәлдерелгән чаралар үткәрү буенча чаралар системасын булдыруга юнәлдерелгән.

“2026-2030 елларга архив эшен үстерү” **ярдәмче программасы** Арча муниципаль районы архив фондын формалаштыруның, аның сакланышын тәмин итүнең, һәрьяклап файдалануның рациональ системасын үстерүгә һәм аның мәгълүмат ресурсларын яклауга юнәлдерелгән.

Программаны гамәлгә ашыру срогы - 2026-2030 еллар.

Программаны ресурслар белән тәмин итүне нигезләү

Программаны гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тәмин итү законнарда билгеләнгән тәртиптә бирелә торган федераль бюджет, республика бюджеты, шулай ук Арча муниципаль районы бюджеты акчаларыннан файдалануны күздә тоталар.

Программаны финанслауның гомуми күләме 1 516 487, 60 мең сум тәшкил итә. Программаны гамәлгә ашыруны ресурслар белән тәмин итү фараз характерында була һәм, тиешле бюджетларның мөмкинлекләрен исәпкә алып, ел саен төзәтелергә тиеш.

Программаны гамәлгә ашыру механизмы

Программа чараларын гамәлгә ашыру барышында муниципаль заказчы-координатор төп башкаручыларның үзара хезмәттәшлеген тәмин итә, чараларны гамәлгә ашыру барышын һәм турыдан-туры башкаручыларның акчалардан нәтижәле файдалануын тикшереп тора. Программа чараларын гамәлгә ашыру программа заказчысы тарафыннан Программа чараларының барлык башкаручылары белән төзелә торган муниципаль контрактлар нигезендә Россия Федерациясә һәм Татарстан Республикасы норматив хокукый актлары нигезендә катгый рәвештә гамәлгә ашырыла.

ТР Арча муниципаль районы Башкарма комитетының “Мәдәният идарәсе” муниципаль учреждениесе:

квартал саен, хисап чорыннан соң килә торган айның 25 числосына кадәр Арча муниципаль районының икътисад бүлегенә муниципаль программаны гамәлгә

ашыру, шулай ук финанс чараларыннан файдалануның нәтижелелеге турында статистик, белешмә һәм аналитик мәгълүмат тапшыра;

ел саен, хисап чорыннан соң килә торган елның I мартына кадәр, Арча муниципаль районының икътисад бүлегенә муниципаль программаны гамәлгә ашыру буенча эшләрнең барышы һәм аны гамәлгә ашыруга акчалардан нәтижәле файдалану турында мәгълүмат тапшыра.

Программаның социаль-икътисады нәтижелелеген баяләү

Мәдәниятнең фундаменталь үзенчәлеге шунда ки, мәдәни эшчәнлекнең моһим нәтижеләре вакыт буенча кичектерелгән социаль эффектта чагыла һәм интеллектуаль потенциалның артуында, индивидуумнарның кыйммәт ориентирлары һәм үз-үзләрен тоту нормаларының үзгәрүендә чагыла, бу ахыр чиктә жәмгыять яшәеше нигезләрендә үзгәрешләргә китерә.

Программада мәдәни эшчәнлекнең агымдагы нәтижеләрен генә характерлый торган индикаторлар һәм цифрлы күрсәткечләр системасын куллану күздә тотыла. Шулай ук вакытта конкрет ярдәмче программаларда үз нәтижелелек күрсәткечләре булырга мөмкин. Программаны һәм аның ярдәмче программаларын гамәлгә ашыру нәтижелелеген баяләү Программаның муниципаль заказчысы-координаторы тарафыннан гамәлгә ашырыла.

Программаны гамәлгә ашыруның төп социаль-икътисады нәтижәсе Арча муниципаль районы гражданны тормышында мәдәниятнең социаль ролен күтәрүдә һәм, димәк, Арча муниципаль районында тормыш сыйфатын күтәрүдә, мәдәният өлкәсендә модернизация курсы тормышка ашыру өчен уңай ижтимагый атмосфера тудыруда чагыла. Бу эффект аерым алганда түбәндәгеләрдә белдереләчәк:

Арча районында яшәүче халыкларның үзенчәлеге булганда бөтенлеген саклап калырга ярдәм итә торган мәдәни киңлекнең бердәмлеген ныгытуда;

ижади эшчәнлек өчен уңай шартлар тудыруда, мәдәнияттә һәм сәнгатьтә халыкка тәкъдим ителә торган мәдәни байлыкларның һәм мәгълүматның төрлелеген һәм аңлаешлылыгын тәмин итүдә;

мәдәниятне икътисады үстерү процессларын активлаштыруда һәм тармакка жәлеп ителә торган дәүләтнеке булмаган ресурсларны үстерүдә;

ирекле хезмәт базары шартларында ижади һөнәрләрнең яшь белгечләренең конкурентлыкка сәләтлелеген тәмин итүдә, шулай ук яшьләргә эстетик тәрбия бирүне үстерүдә.

Программаны гамәлгә ашыруның нәтижелелеге программада каралган максатчан индикаторларга һәм күрсәткечләргә фактта ирешү дәрәжәсе буларак баяләнә.

**“2026 - 2030 елларга музей эшен үстерү”
ярдәмче программасы**

Ярдәмче программа Паспорты

Программа исеме	“2026 - 2030 елларга музей эшен үстерү” (алга таба – Ярдәмче программа)
Ярдәмче программаның заказчысы	Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы башкарма комитеты
Ярдәмче программаны төп эшләүче	Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының “Казан арты” Арча тарих-этнография музеесе” муниципаль бюджет учреждениесе
Ярдәмче программаның максаты	Жәмгыять үсешенә мөһим ресурсы буларак социомәдәни функцияләргә гамәлгә ашыру өчен музейларны комплекслы үстерү
Ярдәмче программаның бурычлары	<ol style="list-style-type: none"> 1. Арча районы музей фондын саклау, өйрәнү һәм туплау. 2. Арча муниципаль районы музей фондын популярлаштыру. 3. Музейларның мәдәни һәм фәнни-агарту, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыруы. 4. Музейларны мәгълүматлаштыру. 5. Арча районында халык кәсепләрен саклап калуға жәлеп ителгән яшьләр санын арттыру.
Ярдәмче программаны гамәлгә ашыру сроклары һәм этаплары	2026 - 2030 еллар
Еллар буенча бүлеп, ярдәмче программаны финанслау күләмнәре	<p>Ярдәмче программаны Арча районы бюджеты акчалары исәбеннән финанслауның гомуми күләме 77 288,40 мең сум тәшкил итә, шул исәптән еллар буенча:</p> <p>2026 ел - 13 345,90 мең сум 2027 ел - 14 547,00 мең сум 2028 ел - 15 827,10 мең сум 2029 ел - 16 460,20 мең сум 2030 ел - 17 108,20 мең сум</p> <p>Искәрмә: ярдәмче программаны финанслау күләмнәре фараз характерында була һәм тиешле</p>

	финанс елына Арча муниципаль районы бюджеты проектын формалаштырганда ел саен төгәлләштерелергә тиеш.
<p>Ярдәмче программаның максатларын һәм бурычларын гамәлгә ашыруның көтелә торган ахыргы нәтижеләре (нәтижеләрне баяләү индикаторлары) һәм аның бюджет нәтижелелеге күрсәткечләре</p>	<p>Ярдәмче программа чараларын гамәлгә ашыру 2030 елга түбәндәгеләрне арттыруга ирешергә мөмкинлек бирәчәк:</p> <p>реставрацияләүне таләп итүче предметлар саныннан төп фондның реставрацияләнган предметлары өлеше,</p> <p>дәүләт исәбенә куелган һәм саклауга куелган музейларның төп фонды предметлары санының ел ахырына ел башына 120 процентка кадәр нисбәте;</p> <p>янгын куркынычсызлыгы системалары белән жиһазландырылган музей мәйданнарының өлеше 100 процентка кадәр;</p> <p>музей предметларын актив күрсәтүдә катнашкан топ фонд предметларының гомуми санына карата чагыштырма авырлыгы 75 процентка кадәр;</p> <p>хисап чорында музейларга бару өлешенең алдагы чорга нисбәте 100 процентка кадәр;</p> <p>социаль якланмаган һәм мөмкинлекләре чикләнган затларның узган чорга карата хисап чорында музейларга килү санының 70 процентка кадәр нисбәте;</p> <p>хисап чорында ачылган үз фондларыннан күргәзмәләр санының алдагы чорга нисбәте 75 процентка кадәр;</p> <p>электрон каталогка кертелгән музей әйберләре саны музей әйберләренең гомуми саныннан 100 процентка кадәр;</p> <p>компьютерлаштырылган эш урыннары санының хезмәткәрләренең гомуми санына нисбәте 100 процентка кадәр;</p> <p>Арча районында халык кәсепләрен саклап калуға жәлеп ителгән яшьләр санын арттыру.</p>

I. Ярдәмче программаны гамәлгә ашыру өлкәсенә, шул исәптән ул хәл итүгә юнәлдерелгән проблемаларга гомуми характеристика

Арча муниципаль районының музей челтәре өч филиалы һәм бер бүлгеге булган 1 музей учреждениесен үз эченә ала.

Арча муниципаль районы музейлары структурасы
(дәүләт музейлары һәм музей-тыюлыклары филиалларыннан тыш)

Музей тибы	Саны
Тарихи-туган якны өйрәнү	1
Барлыгы	1

Арча муниципаль районының “Казан арты” Арча тарих-этнография музейе” МБУ структурасына керәләр:

- әдәбият һәм сәнгать бүлеге, Арча шәһәре, Беренче Май ур., 12 й.;
- “Әлифба” музейе, Арча шәһәре, Вагыйзовлар ур., 14 й.;
- М. Мәһдиев музейе, Гөберчәк авылы, М. Мәһдиев ур., 72 й.;
- Г. Камал музейе, Сикертән ав., Мәктәп ур., 64а.

Музей социаль-мәдәни, фәнни-тикшеренү, экскурсия, агарту функцияләрен башкара, күчемле һәм күчемсез мәдәни һәм тарихи кыйммәтләренә саклый һәм куллана, туристларны кабул итә. Музей экспозицияләре татар халкының тарихын, мәдәниятен, горел-гадәтләрен Казан арты үзәге - Арча ягы мисалында чагылдыра. Вакийгалар, кешеләр, эшләр, казанышлар - шушы фрагментлардан музей тарихы тора да инде.

“Казан арты” Арча тарих-этнография музейе” МБУ 21858 берәмлек саклай, шул исәптән төп фонд әйберләре – 17135 берәмлек, фәнни-ярдәмче фонд әйберләре – 4723 берәмлек. шуларның 15222 берәмлеге “Казан арты” музеенда, 3502 берәмлек – әдәбият һәм сәнгать бүлегендә, 1765 берәмлек “Әлифба” музеенда саклана. 1046 берәмлек – М. Мәһдиев музеенда, 323 берәмлек – Г. Камал музеенда.

Музейда 85 урынлык конференц-зал, фәнни бүлек, остаханә, музей фондларын саклау өчен бүлмәләр бар. “Әлифба” музейе базасында экскурсоводлар мәктәбе эшли.

Музейларга килүчеләрнең төп төркемнәре булып гаилә аудиториясе, балалар аудиториясе, яшьләр, ташламалы категорияләр (пензионерлар, инвалидлар һ.б.) тора. Бүген музейлар тарафыннан эшләнә торган төрле программалар һәм акцияләр күбрәк нәкъ менә шушы максатчан төркемнәргә юнәлдерелгән.

Яшьләр “Пушкин картасы” программасы буенча чараларда актив катнашалар. Әлеге чаралар саны арта.

Музейлар район халкының мәдәни кыйммәтләренә күргәзмәләр оештыру юлы белән генә түгел, ә күчмә күргәзмәләр, массакуләм чаралар үткәргәндә күргәзмәләр, Татарстан Республикасы һәм Россия төбәкләре музейлары белән уртақ күргәзмәләр кебек эш формалары белән дә керә ала.

Хәл итүне таләп итүче музей эшчәнлеге проблемалары

музейларны саклау-яндын сүндерү сигнализацияләре, махсулаштырылган экспозиция-күргәзмә һәм фонд жиһазлары белән тәэмин итмәү;

муниципаль музейларны мәгълүматлаштыруның житәрлек булмавы;

гадәттән тыш хәлләр килеп чыгу куркынычы турында ашыгыч хәбәр итү системалары белән объектларны жиһазландырмау;

инфраструктураның начар үсеше аркасында мәдәни туризмны житәрлек үстермәү.

SWOT-анализ

Көчле яклары	Көчсез яклары
1. Музей фондының сыйфат һәм сан дәрәжәсе. 2. Музей белгечләренең югары профессиональ дәрәжәсе. 3. Музей эшендә традицияләр дәвамлылыгы. 4. Массакүләм мәгълүмат чараларында музейлар эшчәнлеген киң яктырту. 5. Уртак күргәзмә проектларын оештыру өчен айдәп баручы республика музейларын жәлеп итү	1. Муниципаль музейларның мәгълүматлаштырылуы житәрлек түгел. 2. Музей биналарының хәле (әдәбият һәм сәнгать бүлегендә һәм М. Мәһдиев музейенда капитал ремонт таләп ителә).
Мөмкинлекләр	Янаулар
1. Программаны гәмәлгә ашыруга дәүләт һәм жәмәгать ярдәме. 2. Яңа мәгълүмат системаларын керту	1. Программаны финанслау тулы күләмдә түгел. 2. Административ киртәләр. 3. Реставрация булмау сәбәпле экспонатларның югалуы.

Ярдәмче программа чараларының максаты, бурычлары, нәтижеләрне бәяләү индикаторлары һәм финанслау

Төп чаралар исемлеге	Башкаручылар	Төп чараларны үтәү сроклары	Ахыргы нәтижеләрне бәяләү индикаторлары, үлчәү берәмлекләре	2026 (база) ел	2027 ел	2028 ел	2029 ел	2030 ел
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Музей фондын эсәрләр һәм	музейлар	2026 - 2030	Музейларның төп фонды дәүләт исәбенә	112	114	116	118	120

тарих һәм мәдәният һәйкәлләре белән тулыландыру			куелган һәм саклауга куелган әйберләр санының ел ахырына ел башына нисбәте, %					
Музейларны куркынычсызлык саклау-янгын сүндерү системалары белән тәмин итү	музейлар	2026 – 2030	Куркынычсызлык саклау-янгын сүндерү системалары белән жиһазландырылган музей майданнары өлеше, %	90	100	100	100	100
Музей фондын мәдәни-мәгариф, фәнни-агарту максатларында куллануны активлаштыру	музейлар	2026-2030	Музей предметларын актив күрсәтүдә катнашкан төп фонд предметларының гомуми санына карата чагыштырма авырлыгы, %	5,5	6,0	6,5	7,0	7,5
Реклама һәм PR-эшчәнлекне активлаштыру	музейлар	2026 - 2030	Хисап чорында музейларга бару санының алдагы чорга нисбәте, %	90	100	100	105	105,5
Күргәзмә эшчәнлеген активлаштыру	музей	2026 - 2030	Хисап чорында ачылган үз фондларыннан күргәзмәләр санының алдагы чорга нисбәте, %	55	60	65	70	75
Социаль	музей	2026 -	Социаль	50	55	60	65	70

якланмаган гражданнар төркемнәренең, шулай ук мөмкинлекләр ре чиклэнгән затларның музейларга баруларын оештыру	лар	2030	якланмаган һәм мөмкинлекләр чиклэнгән затлар тарафыннан отчет чорында музейларга бару санының алдагы чорга нисбәте, %					
Музейларны компьютер техникасы белән тәмин итү	музей лар	2026 - 2030	Компьютерлаш тырылган эш уриннары санының хезмәткәрләрнең гомуми санына нисбәте, %	70	80	90	100	100

II. Ярдәмче программаның максаты, бурычлары, ахыргы нәтижеләр һәм аны гамәлгә ашыру сроклары тасвирламасы

Ярдәмче программаның максаты-жәмгыять үсешенә мөһим ресурс буларак, музейларның социомәдәни функцияләрен тормышка ашыру өчен музейларны комплекслы үстерү.

Өлеге максатны тормышка ашыру өчен түбәндәге бурычларны хәл итәргә кирәк:

1. Арча районы музей фондын саклау, өйрәнү һәм туплау.
2. Арча муниципаль районы музей фондын популярлаштыру.
3. Музейларның мәдәни һәм фәнни-агарту, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыруы.
4. Музейларны мәгълүматлаштыру.
5. Арча районында халык кәсепләрен саклап калуга жәлеп ителгән яшьләр санын арттыру.

Ярдәмче программаны гамәлгә ашыру срогы - 2026-2030 еллар.

III. Ярдәмче программаны ресурслар белән тәмин итүне нигезләү

Ярдәмче программаны район бюджеты акчалары исәбеннән финанслауның гомуми күләме 77 288,40 мең сум тәшкил итә, шул исәптән еллар буенча:

2026 ел- 13 345,90 мең сум

2027 ел- 14 547,00 мең сум

2028 ел- 15 827,10 мең сум

2029 ел- 16 460,20 мең сум

2030 ел- 17 108,20 мең сум

· Ярдәмче программаны финанслау күләмнәре фараз характерында була һәм тиешле финанс елына Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы бюджеты проекты формалаштырганда ел саен төгәлләштерелергә тиеш.

IV. Ярдәмче программаның социаль-икътисадый нәтижәләлеген бәяләү

Ярдәмче программаны гамәлгә ашыру районның музей өлкәсендә булган барлык ресурслар (мәдәни-тарихи, кадрлар, матди-техник) белән нәтижәле идарә итүгә ярдәм итәчәк, бу музейлар күрсәтә торган хезмәтләрнең сыйфатын яхшыртырга ярдәм итәчәк. Болар барысы да республиканың мәдәни мирасын популярлаштыру аша Арча районының жәлеп итүчән образын формалаштырачак.

“2026-2030 елларга музей эшен үстерү”
ярдемче программасына кушылган

**“2026-2030 елларга музей эшен үстерү”
ярдемче программасының төп чаралары**

№	Эшләрнең эчтәлеге	Үткәру вакыты	Финанслау чыганақлары	Финанслауға ихтыяж, мең сум				
				2026 ел	2027 ел	2028 ел	2029 ел	2030 ел
1.	Семинарларда, кинәшмәләрдә, конференцияләрдә, күтәру квалификация курсларында катнашу, һөнәри белем бирү, белем бирү хезмәтләре өчен, чаралар үткәру	2026-2030	Жирле бюджет	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0
2.	Вакытлы басмаларга язылу	2026-2030	Жирле бюджет	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
			БАРЫСЫ	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0

**“2026 - 2030 елларга китапханә эшен үстерү”
ярдәмче программасы**

Ярдәмче Программа Паспорты

Ярдәмче программаның исеме	“2026 - 2030 елларга китапханә эшен үстерү” (алга таба – Ярдәмче программа)
Ярдәмче программаның заказчысы-	Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы башкарма комитеты
Ярдәмче программаның төп эшләнүче	Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының “Арча үзәкләштерелгән китапханә системасы” муниципаль бюджет учреждениесе
Ярдәмче программаның максаты	Гражданнарга мәгълүматтан һәм белемнәрдән ирекле файдалануга конституциячел хокукларын гәмәлгә ашыруны, шулай ук китапханәләрдә саклана торган милли мәдәни мирасны саклап калуны тәэмин итәргә сәләтле китапханә хезмәте күрсәтү системасын үстерү
Ярдәмче программаның бурычлары	<ol style="list-style-type: none"> 1. Китапханә хезмәте күрсәтүнең нәтижәле системасын тәэмин итү. 2. Китапханә фондларының актуальләшүен һәм сакланышын тәэмин итү. 3. Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы китапханәләрдә чөптәренә бердәм мәгълүмат системасын үстерү. 4. Һәркем файдалана алырлык китапханәләрдә эшчәнлеген модернизацияләү һәм һәркем файдалана алырлык китапханәләрдә матди-техник базасын ныгыту. 5. Китапханәләрдә укуны алга сөрү бусича мәдәни-агарту эшчәнлеген киңәйтү. 6. Өзлексез һөнәри белем бирү һәм квалификация күтәрү системасын үстерү
Ярдәмче программаның гәмәлгә ашыру сроклары һәм этаплары	2026 - 2030 еллар
Еллар буенча бүлеп, Ярдәмче программаның финанслау күләмнәре	<p>Ярдәмче программаны Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы бюджетты акчалары исәбеннән финанслауның гомуми күләме 359 453,90 мең сум тәшкил итә, шул исәптән еллар буенча:</p> <p>2026 ел – 62 060,70 мең сум; 2027 ел – 67 646,20 мең сум; 2028 ел – 73 599,10 мең сум; 2029 ел – 76 543,10 мең сум; 2030 ел – 79 604,80 мең сум.</p> <p>Искәрмә: Ярдәмче программаның финанслау күләмнәре</p>

	<p>фараз характерында була һәм тиешле финанс елына Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы бюджеты проектын формалаштырганда ел саен төгәлләштерелергә тиеш.</p>
<p>Ярдәмче программаның максатларын һәм бурычларын гамәлгә ашыруның көтелә торган ахыргы нәтижеләре (нәтижеләрне бәяләү индикаторлары) һәм аның бюджет нәтижелелеге күрсәткечләре</p>	<p>Ярдәмче программа чараларын гамәлгә ашыру 2030 елга ирешергә мөмкинлек бирәчәк:</p> <p>район халкына китапханә хезмәте күрсәтүне 80 процентка кадәр арттыру;</p> <p>Һәркем файдалана алырлык китапханәләрнең жыелма фондында яна керемнәр өлешен 3 процентка кадәр арттыру;</p> <p>үзәкләштерелгән язылу исемнәре санын 10 берәмлеккә кадәр арттыру;</p> <p>китапханәләрнең жыелма электрон каталогында библиографик язмалар санын 120 мең берәмлеккә кадәр арттыру;</p> <p>Заманча китапханә җиһазлары һәм жиһазлар белән тәмин ителгән китапханәләр өлешен 70 процентка кадәр арттыруга электрон басмалар санын арттыру;</p> <p>төзелгән модель китапханәләрнең санын 5 берәмлеккә кадәр арттыру;</p> <p>ел саен кимендә биш муниципаль китапханә чарасы уздырырга;</p> <p>грантлар буенча гамәлгә ашырылган китапханә проектлары санын кимендә 2 берәмлек арттыру;</p> <p>ел давамында квалификациясен 7 кешегә кадәр күтәргән белгечләр санын арттыру.</p>

I. Ярдәмче программаны гамәлгә ашыру өлкәсенә, шул исәптән ул хәл итүгә юнәлдерелгән проблемаларга гомуми характеристика

Һәркем файдалана алырлык китапханәләр бердәм мәгълүмат һәм мәдәни киңлек булдыруда һәм гражданнарның мәгълүматтан һәм мәдәни кыйммәتلәрдән файдалануга конституциячел хокукларын гамәлгә ашыруда төп звено булып тора. Төп оештыру документлары булып торалар: “Мәдәният турында” 1998 елның 3 июлендәге 1705 номерлы Татарстан Республикасы (2019 елның 29 апрелендәге үзгәреشلәр белән), “Китапханәләр һәм китапханә эше турында” 2019 елның 6 августындагы 65-ТРЗ номерлы, “Татарстан Республикасы дәүләт телләре һәм Татарстан Республикасында башка телләр турында” 1992 елның 8 июлендәге 1560–ХII номерлы (2017 елның 27 апрелендәге 27-ТРЗ номерлы ТР Законы белән кертелгән үзгәреشلәр белән), “Татарстан Республикасы документларының мәжбүри түләүсез нөсхәсе турында” 2005 елның 18 гыйнварындагы 5-ЗРТ номерлы (2017 елның 13 ноябрәндәге 80-ЗРТ номерлы үзгәреشلәр белән), “Татарстан Республикасының мәгълүмат системалары һәм мәгълүматлаштыру турында” 2007 елның 13 гыйнварындагы 58 – ТРЗ номерлы (2018 елның 13

октябрдәгә үзгәрешләр белән) законнар, “Китапханәләр һәм китапханә эше турында” Татарстан Республикасы Законның гамәлгә ашыру хакында” Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 1999 елның 10 декабрдәгә 813 номерлы карары (2012 елның 10 декабрдәгә үзгәрешләр белән).

Районда һәркем файдалана алырлык 55 китапханә, шул исәптән 2 балалар китапханәсе эшли. Һәркем файдалана алырлык китапханәләр фонды 418702 саклау берәмлеген тәшкил итә. Теркәлгән кулланучылар саны - 38452 кеше (район халкының 75 проценты).

Россия Федерациясе Мәдәният министрлыгының 2017 елның 2 августындагы Р-965 номерлы боерыгы белән хупланган мәдәният оешмалары челтәрен үстерү һәм халыкны мәдәният оешмалары хезмәтләре белән тәмин итү буенча Россия Федерациясе субъектларына һәм жирле үзидарә органнарына методик тәкъдимнәр нигезендә районның һәркем файдалана алырлык китапханәләре белән тәмин ителешә 100 процент тәшкил итә (Татарстан Республикасы буенча – 99,2 процент).

Бер кешегә китап белән тәмин ителеш 8,4 китап тәшкил итә, бер укучыга – 10,8 (Татарстан Республикасы буенча – 16,1).

Һәркем файдалана алырлык китапханәләр тарафыннан район халкына күрсәтелә торган хезмәтләр социаль-икътисадый сәясәтнең мөһим факторы булып тора, гражданның белем алуына һәм мәдәни үсешенә ярдәм итә, районның һәр кешесенә мәгълүматтан иреккә файдалану мөмкинлеген тәмин итә.

Хәзерге вакытта китапханә тармагында актуаль проблемалар булып торалар:

1. Электрон рәвештә күрсәтелә торган хезмәтләрнең күләмен һәм төрләрне арттыру таләп ителә.
2. Китапханәләрнең искергән матди-техник базасы (компьютерлар, МФУ).
3. Носы авыл китапханәсендә капитал ремонт үткөрү таләп ителә.

Көчле яклары	Көчсез яклары
Үзәкләштерелгән китапханә системасының алга киткән системасы	Тармакны финанслау житмәү; китапханә биналарының заманча дизайн һәм уңайлы мохит таләпләренә туры килмәве
Мөмкинлекләр	Янаулар
Мәгълүмат технологияләрен үстерү нәтижәсендә китапханә ресурсларыннан һәм хезмәт күрсәтүләрдән файдалану мөмкинлеген арттыру; менеджментны камилләштерү; китапханә хезмәте күрсәтүнең ихтыяжлы формаларын ачыклау һәм яңаларын кергү, шул исәптән сервис мөмкинлекләрен киңәйтү; аралашу һәм ижат өчен урын буларак китапханәне үстерү; проект эшчәнлеген үстерү,	Халыкның өстенлекләре үзгәрүе: укучылар санының кимүе; кадрлар потенциалын киметү, квалификацияле белгечләрнең китүе;

китапханэлэрнең конкурсларда, катнашуы	грантларда, проектларда	
--	-------------------------	--

II. Ярдәмче программаның максатлары, бурычлары, ахыргы нәтижеләрен һәм аны гамәлгә ашыру срокларын тасвирлау

Ярдәмче программаның максатлары-гражданның мәгълүматтан һәм белемнәрдән ирекле файдалануга конституциячел хокукларын гамәлгә ашыруны, китапханәләрдә саклана торган милли мәдәни мирасны саклап калуны тәмин итәргә сәләтле китапханә хезмәте күрсәтү системасын үстерү.

Куелган максатларга ирешү өчен түбәндәге бурычларны хәл итү күздә тотыла:

1. Китапханә хезмәте күрсәтүнең нәтижәле системасын тәмин итү;
  2. Китапханә фондларының актуальләшүен һәм сакланышын тәмин итү;
  3. Район китапханә челтәренең бердәм мәгълүмат системасын үстерү;
  4. Һәркем файдалана алырлык китапханәләр эшчәнлеген модернизацияләү һәм һәркем файдалана алырлык китапханәләрнең матди-техник базасын аларның нәтижәле эшләве, кулланучыларның имин һәм уңайлы булуы өчен ныгыту;
  5. Китапханәләрнең укуны алга жибәрү буенча мәдәни-агарту эшчәнлеген киңәйтү;
  6. Өзлексез һөнәри белем бирү һәм квалификация күтәрү системасын үстерү.
- Ярдәмче программаны гамәлгә ашыру срогы-2026-2030 еллар.

III. Ярдәмче программаның ресурслар белән тәмин итү

Ярдәмче программаны Арча муниципаль районы бюджеты акчалары исәбеннән финанслауның гомуми күләме 359 453,90 мең сум тәшкил итә, шул исәптән еллар буенча:

- 2026 ел – 62 060,70 мең сум;
- 2027 ел – 67 646,20 мең сум;
- 2028 ел – 73 599,10 мең сум;
- 2029 ел – 76 543,10 мең сум;
- 2030 ел – 79 604,80 мең сум.

Ярдәмче программаны финанслау күләмнәре фараз характерында була һәм тиешле финанс елына Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы бюджеты проекты формалаштырганда ел саен төгәлләштерелергә тиеш.

IV. Ярдәмче программаның икътисадый һәм социаль нәтижеләлеге бәяләү

Ярдәмче программаны гамәлгә ашыруның көтелә торган төп нәтижеләре:

Һәркем файдалана алырлык китапханәләр фондларын төрле мәгълүмат чыганаclarында документлар белән тулыландыруны тәмин итү һәм фондларның сыйфат характеристикаларын яхшырту аша китапханә фондының оптималь моделен булдыру; китапханәләр фондларының яңартылуын арттыру;

- район китапханэлэрeнeң жыелма электрон каталогы күлeмeн арттыру;
- районның компьютер жиназлары һәм Интернет челтeрeнe керу мeмкинлeгe булган һәркeм файдалана алырлык китапханэлэрeнeң өлeшeн арттыру;
- китапханэлэрнeң мeгълүмaти һәм бeлeм биру эшчeнлeгeн активлаштыру, укучыларга хeзмeт күрсeтү юнeлeшлэрeн һәм формаларын киңeйтү;
- халыкка мeгълүмaти һәм китапханe хeзмeтe күрсeтүнe яхшырту, Интернет челтeрeнe керу мeмкинлeклэрeн киңeйтү.

Ярдeмчe программаны гaмeлгe ашыруның төп социаль нeтижeсe - халыкның барлык социаль төркeмнeрe өчeн китапханэлeрдeн файдалану мeмкинлeгeн тeэмин итү, китапханэлэрнeң заманча үсeшeнe ярдeм итү, китапханeчeлэр өчeн уңайлы шартлар тудыру һәм китапханэлeрдeн файдаланучыларга хeзмeт күрсeтүнeң сыйфатын күтeрү, жeмгыятытe китапханэлэрнeң абруeн һәм ролeн күтeрү, китапханэлэрнeң укуны һәм китапны алга жибeрү буeнча мeдeни-агарту эшчeнлeгeн киңeйтү, китапханэлэрнeң ялын оештыру һәм укуга халыкның барлык категориялэрeн жeлeп итү буeнча эшeн камиллeштeрү, китапханe эшe өлкeсeндe бюджет акчаларын тотуны оптимальлeштeрү.

“2026 - 2030 елларга китапханә эшен үстерү”
 ярдәмче программасына
 кушымта

**“2026 - 2030 елларга китапханә эшен үстерү”
 ярдәмче программасының төп чаралары**

№	Эшләрнең эчтәлеге	Үтәлү срогы	Финанслау чыганакалары	Финанслауга ихтыяж, мең сум				
				2026 ел	2027 ел	2028 ел	2029 ел	2030 ел
1.	Семинарларда, кинәшмәләрдә, конференцияләрдә, квалификация күтәру курсларында кагнашу, һөнәри белем бирү, белем бирү хезмәтләре өчен, чаралар (очрашулар, кичәләр, күргәзмәләр һ. б.) үткөрү	2026-2030	Жирле бюджет	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0
2.	Район китапханәләре өчен вакытлы матбугатка ел саен үзәкләштерелгән язылу	2026-2030	Жирле бюджет	602,5	602,5	602,5	602,5	602,5
3.	Арча муниципаль районы һәркем өчен мөмкин булган Китапханәләрнең китап фондларын туплау, шул исәптән журналлар сатып алу һәм (яисә) аларга язылу өчен.	2026-2030	Жирле бюджет	150,0	150,0	150,0	150,0	150,0
БАРЫСЫ				777,5	777,5	777,5	777,5	777,5

**“2026-2030 ЕЛЛАРГА МӘДӘНИ - ЯЛ ИТҮ ЭШЧӘНЛЕГЕН ҮСТЕРҮ,
ХАЛЫК ИЖАТЫНА ЯРДӘМ ИТҮ, ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ХАЛЫКЛАРЫНЫҢ МАТДИ БУЛМАГАН МӘДӘНИ МИРАСЫН САКЛАП
КАЛУ, ТОРГЫЗУ ҺӘМ ПОПУЛЯРЛАШТЫРУ”
ЯРДӘМЧЕ ПРОГРАММАСЫ**

Ярдәмче программа паспорты

Муниципаль ярдәмче программа исеме	“2026-2030 елларга мэдәни-ял итү эшчәнлеген үстерү, халык ижатына ярдәм итү, Татарстан Республикасы халыкларының матди булмаган мэдәни мирасын саклап калу, торгызу һәм популярлаштыру” (алга таба - Ярдәмче программа)
Муниципаль ярдәмче программаның максаты	<p>Арча районы территориясендә бердәм мэдәни киңлек булдыру һәм саклап калу; мэдәният учреждениеләренән муниципаль берәмлекләренән жирле үзидарә органнары, ижтимагый берләшмәләр һәм оешмалар, мәгариф системасы учреждениеләре, массакүләм мәгълүмат чаралары, ижат һәм дини оешмалар белән ведомствора хезмәттәшлеген үстерү; милли мэдәни традицияләрен, үзешчән сәнгатьне һәм халык ижатын саклау һәм үстерү; халыкта гражданлык үзенчәлеген, әхлакый-әхлакый һәм дөньяга толерант караш формалаштыру буенча эшчәнлекне гәмәлгә ашыру; эш юнәлешләрен һәм формаларын камилләштерү; мэдәни-ял итү учреждениеләрендә чараларның сыйфатын яхшырту; мэдәни-ял итү учреждениеләрен (МЯУ) методик һәм мәгълүмати тәэмин итү; Татарстан Республикасы халыкларының матди булмаган мэдәни мирасын саклап калу, торгызу һәм популярлаштыру.</p>
Муниципаль ярдәмче программаның бурычлары	<p>Районның мэдәниятен, сәнгәтен үстерү, тарихи-мэдәни мирасын саклау һәм популярлаштыру өчен шартлар тудыру; план нигезендә массакүләм, бәйрәм, мэдәни-ял чаралары уздыру; мэдәни-ял итү чараларында катнашучылар санын арттыру; Арча муниципаль районы халкының ижади потенциалын формалаштыру һәм активлаштыру, ижади сәләтләрен тормышка ашыру өчен шартлар</p>

	<p>тудыру; Татарстан Республикасы халыкларының мәдәни идентификациясе һәм этномәдәни үсеше факторы буларак халык ижатына ярдәм итү, аларның матди булмаган мәдәни мирасын саклап калу, торгызу һәм популярлаштыру өчен оптималь шартлар тудыру.</p>
Муниципаль ярдәмче программаның муниципаль заказчысы	Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы башкарма комитеты
Муниципаль ярдәмче программаны эшләүче	Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының “Арча район мәдәният йорты” муниципаль бюджет учреждениесе
Муниципаль ярдәмче программаны гамәлгә ашыру сроклары	2026 - 2030 еллар
Еллар буенча бүлеп, ярдәмче программаны финанслау күләмнәре	<p>Ярдәмче программаны Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы бюджеты акчалары исәбеннән финанслауның гомуми күләме 1 012 697, 70 мең сум тәшкил итә, шул исәптән еллар буенча:</p> <p>2026 ел – 178 554,20 мең сум; 2027 ел – 191 150,40 мең сум; 2028 ел – 205 981,90 мең сум; 2029 ел – 214 221,20 мең сум; 2030 ел – 222 790,00 мең сум.</p> <p>Искәрмә: Ярдәмче программаны финанслау күләмнәре фараз характерында була һәм тиешле финанс елына Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы бюджеты проектың формалаштырганда ел саен төгәлләштерелергә тиеш.</p>
Муниципаль ярдәмче программаны гамәлгә ашыруның планлаштырыла торган нәтижәләре	<p>Төрле дәрәжәдәге конкурсларда, фестивальләрдә катнашучылар санын арттыру; Клуб формироваиеләрендә катнашучылар алган дипломнар санын арттыру; Массакүләм һәм мәдәни-ял итү программа чараларында катнашучылар өлешен арттыру; Үзешчән сәнгатенең клуб формироваиеләрен һәм аларда катнашучылар санын арттыру; Түләүле нигездә чараларны арттыру; Халык коллективларының тотрыклылыгын саклау; Районның авыл халкы өчен заманча техник чаралар нигезендә кино күрсәтү мөмкинлеген арттыру; Татарстан Республикасы халыкларының матди булмаган мәдәни мирасын саклап калу, торгызу һәм популярлаштыру.</p>

Ярдэмче программаны гамэлгэ ашыру өлкәсенә, шул исәптән ул хәл итүгә юнәлдерелгән проблемаларга гомуми характеристика

2024 елда Арча муниципаль районында халыкка социаль-мәдәни, мәгърифәтчелек һәм күнел ачу характерындагы хезмәтләрне 1 Район мәдәният йорты һәм 75 авыл филиалы күрсәтте – 4 күпфункцияле үзәк, 31 авыл мәдәният йорты, 39 Авыл клубы, 1 автоклуб. Барлығы 14727 мәдәни-массакуләм чара уздырылган, шул исәптән 14 яшыкә кадәрге балалар өчен – 3510 чара, 14 яшътән 35 яшыкә кадәрге яшъләр өчен – 7622 чара. Чараларга 772186 кеше килде. Районның мәдәни-ял итү учреждениеләрендә 562 клуб формированиесе эшли, аларда 6379 катнашучы исәпләнә. 2024 елда түләүле нигездә 1073 чара үткәрелде, аларда 67309 кеше булды.

14 коллектив “Халык үзешчән коллективы” исеменә ия, шулардан 5 – Арча район мәдәният йортында, 9 – авыл клуб учреждениеләрендә: “Арча егетләре”, “Ләйсән”, “Русская песня” (Арча район мәдәния йорты), “Арча таңнары” (КФҮ), “Яшь йөрәкләр” (Плодосовхоз авыл клубы) халык вокаль ансамбльләре, “Арча бизәкләр” (Арча район мәдәния йорты) халык уен кораллары халык ансамбле, народные театры “Жидегән чишмә” (Арча район мәдәния йорты), “Саяра” (Иске Ашыт авыл мәдәният йорты), “Нур” (Кышкар авыл клубы), “Сердәш” (Сикертән КФҮ), “Балкыш” (Түбән Аты авыл клубы), «Шишор» (Шурабаш авыл мәдәният йорты) мари халык фольклор ансамбле, “Чордашлар” (Шура авыл клубы), “Өммегөлсем” (Ташкичү авыл мәдәният йорты) халык фольклор коллективлары. Арча мәдәният йорты каршындагы “Аллегро” хореография коллективы “Үрнәк үзешчән коллектив” исеменә ия.

“Арча район мәдәният йорты” МБУдә кино хезмәте күрсәтү секторы эшли, ТРның “Татаркино” дәүләт бюджет мәдәният учреждениесе белән килешү төзелгән, аның нигезендә район мәдәният йортында һәм кайбер авыл клуб учреждениеләрендә төрле тематик фильмнар күрсәтү оештырыла. Видеопроекторлар белән эш башланды: презентацияләр, социаль роликлар, чаралар башланыр алдыннан роликлар һ. б. гадәттәгечә оешкан балалар тамашачысын жәлеп итеп кино чаралары уздыруга зур игътибар бирелә.

Арча муниципаль районында кино күрсәтүне үстерүнең максаты-кинематографияне үстерү өчен тиешле шартлар тудыру: киновидеофильмнарны прокатлау һәм күрсәтү. Куелган максатка ирешү өчен түбәндәге бурычларны хәл итү күздә тотыла:

- район халкының барлык катламнары заманча кино күрсәтү хезмәтләреннән бертигез файдалана алсын өчен шартлар тудыру;
- районның авыл халкы өчен заманча техник чаралар нигезендә кино күрсәтү мөмкинлеген арттыру.

Кешеләрнең рухи тормышын оештыручы факторларның берсе буларак мәдәниятнең социаль роленең артуы жәмгыять үсешенә хәзерге этабының үзәкчәлеге булып тора. Шул ук вакытта мәдәният кешелекнең рухи тәҗрибәсе буларак кына түгел, ә һәр кешенең ижатка сәләтен формалаштыручы, кеше яшәшенә нигез салучы, цивилизацияле тормышның кыйммәтләрен һәм формаларын саклау сәләтен формалаштыручы үзәкчәлекле чынбарлык буларак та чыгыш ясый. Кешенең ижади көчләрен, сәләтләрен һәм талантларын чагылдыру

Һәм үстерү өчен кирәкле шартлар булу жәмгыятьнең мәдәни үсешенә кирәкле критерие булып тора. Халыкның тормыш сыйфатының мәдәни өлешен яхшыртуга юнәлдерелгән мәсьәләләрне хәл итү жирле үзидарә органнарының мәдәният өлкәсендәге вәкаләтләрне гамәлгә ашыру һәм әлегә проблемаларны программа-максатчан метод нигезендә хәл итү зарурлығы белән билгеләнә.

Арча муниципаль районының мәдәни-ял итү тибындагы учреждениеләре эшчәнлегенә нәтижеләнгән үткәрелгән мониторинг нәтижеләре буенча мәдәният учреждениеләренә гамәлдәге чөлтәре жөтәрлек дәрәжәдә нәтижелә түгел һәм халык ихтыяжларын тулысынча канәгатьләнәдерми. Беренче чиратта бу түбәндәге проблемалар белән бәйле:

- мәдәни-ял итү учреждениеләренә капитал ремонт ясау;

- авыл клуб учреждениеләрен Интернет чөлтәренә тоташтырылган компьютерлар, мультимедия һәм ортехника белән үзәкләштерелгән тәмин итү, мәдәният учреждениеләрендә, килүчеләрнең унайлы булуын тәмин итү максатында, Wi-Fi чөлтәренә керү нөкталарын урнаштыру;

- мәдәни-ял итү учреждениеләренә матди-техник базасын ныгыту: яктылык һәм тавыш жиһазлары, музыка кораллары, сәхнә костюмнары белән тәмин итү;

- мәдәни-ял итү тибындагы учреждениеләрнең кадрлар составын квалификациялә белгечләр белән тәмин итү.

Татарстан Республикасы халыкларының матди булмаган мәдәни мирасы Россия Федерациясе халыклары мирасының һәм кешелекнең гөмүми мирасының бер өлеше, Россия халыкларын һәм этник төркемнәрне якынайту, шулай ук аларның мәдәни үзенчәлеген раслау чарасы булып тора. Матди булмаган мәдәни мирасын саклау, торгызу һәм популярлаштыру районның социаль, икътисадый, мәдәни һәм сәясәи үсешендә мөһим роль уйный. Татарстан Республикасы халыкларының матди булмаган мәдәни мирасын саклау проблемасы комплекслы характерда, масштаблылығы белән аерылып тора, чөнки илнең географик киңлегендә чараларны гамәлгә ашыруны таләп итә, матди булмаган мәдәнияткә ярдәм итүнең һәм аны үстерүнең гамәлдәге механизмы нигезендә хәл ителә алмый һәм өстәмә дөүләт ярдәмен таләп итә.

Муниципаль ярдәмче программа чараларын гамәлгә ашыру түбәндәгеләргә юнәлдерелгән: мәдәният учреждениеләренә матди-техник базасын ныгыту - бу мәдәниятне хәзерге шартларда Арча муниципаль районының социаль-икътисадый үсешендә иң мөһим ресурсларның берсе буларак тануны билгели торган конкрет адымнар; Арча муниципаль районында яшәүче барлык халыкларның социомәдәни ихтыяжларын исәпкә алып, Арча муниципаль районының барлык халкы өчен бердәм этномәдәни киңлек, бертигез мөмкинлекләр һәм матди булмаган мәдәни мираска ирешү мөмкинлеген тәмин итү.

Ярдәмче программа чараларын гамәлгә ашыру мәдәни эшчәнлекнең барлык субъектлары катнашында Социаль әһәмияткә ия максатларга ирешергә мөмкинлек бирәчәк, бюджет ресурсларын нәтижелә тотуны тәмин итәчәк һәм аларга ярдәм итәчәк:

- мәдәниятне, сәнгатьне, үзешчән сәнгатьне һәм халык ижатын үстерү, районның матди булмаган мәдәни мирасын саклау һәм популярлаштыру өчен шартлар тудыруга.

- план нигезендә массакуләм, бәйрәм һәм мәдәни-ял чараларын уздыруга.
- тотрыклылыкны саклап калу һәм халык коллективларын үстерүгә.

Программада каралган ярдәмче чаралар исемлеге

1. Мәдәни-ял итү юнәлеше системасын модернизацияләү.
  - Өлеге процессны камилләштерү чаралары системасында күздә тотыла:
    - клуб системасында хәзерге этапта халык белән эшләү эшенең өстенлекле юнәлешләрен билгеләү;
    - инновацион рәвешләрне һәм ысулларны үстерү;
    - районның муниципаль берәмлекләре белән үзара хезмәттәшлекне тәмин итү;
    - мәдәни-ял итү чараларын популярлаштыру.
2. Мәдәни-ял итү учреждениеләрендә мәгълүмати, фәнни-теоретик һәм методик тәмин итү:
  - “Мәдәни-ял итү эшчәнлеге” өлкәсендә программалар һәм методикалар комплексын эшләү;
  - балаларда, яшүсмерләрдә һәм яшьләрдә патриотик тәрбия формаларын, методларын һәм чараларын эшләү;
  - районның социаль-икътисадый үсешендә мәдәният учреждениеләренең нәтижәле эшчәнлеге өчен шартлар тудыру;
  - халыкның ижади потенциалын үстерүгә ярдәм итү.

Ярдәмче программаны гамәлгә ашыру кысаларында башкаручыларның түбәндәге функцияләрне башкаруы күз алдында тотыла:

  - социаль-мәдәни юнәлештәге чараларның ярдәмче программаларын (планнарын) эшләү һәм аларны гамәлгә ашыруны оештыру (ярдәмче программаны үтәү буенча конкрет эшләр, һәр чара буенча кирәкле чыгымнар һәм аларны финанслау чыганаclarы күрсәтәл);
  - ярдәмче программа нигезендә чаралар үткәрү.

Ярдәмче программаны гамәлгә ашыруның көтелә торган нәтижәләре (нәтижәләрне бәяләү индикаторлары)

«Мәдәни-ял итү учреждениеләре " тармагында инфраструктураны модернизацияләү	2026	2027	2028	2029	2030
мәдәни-массакуләм чаралар санын арттыру	14730 чара	14735 чара	14740 чара	14745 чара	14750 чара
барлык МЯУдә 14 яшькә кадәрге балалар өчен чаралар санын арттыру	3510 чара	3510 чара	3515 чара	3515 чара	3520 чара

увеличение количества мероприятий для молодежи в возрасте от 14 до 35 лет во всех КДУ	7630 чара	7635 чара	7640 чара	7645 чара	7650 чара
килүчеләр саны, мең кеше	772,1	772,2	772,3	772,4	772,5
барлык МЯУдә мәгълүмати-агарту чараларын үткәрү	2685 чара	2690 чара	2695 чара	2700 чара	2710 чара
халык арасында толерантлык булдыруга юнәлдерелгән чаралар үткәрү	600 чара	600 чара	605 чара	605 чара	610 чара
чараларны түләүле нигездә үткәрү	1073 чара	1078 чара	1083 чара	1088 чара	1093 чара
халыкны мәдәни-ял итү формированиеләре белән колачлау	562 формирование	562 формирование	563 формирование	564 формирование	565 чара
катнашучылар саны, аларда кеше	6379	6379	6389	6399	6409
район халык ижаты конкурсларын һәм фестивальләрен оештыру /финанслау	6 /төзелгән сметалар нигезендә	6 /төзелгән сметалар нигезендә	6 /төзелгән сметалар нигезендә	6 /төзелгән сметалар нигезендә	6 /төзелгән сметалар нигезендә
республика һәм бөтенроссия фестивальләрендә, акцияләрендә, конкурсларында катнашу / финанслау	график буенча/ төзелгән сметалар нигезендә	график буенча/ төзелгән сметалар нигезендә	график буенча/ төзелгән сметалар нигезендә	график буенча/ төзелгән сметалар нигезендә	график буенча/ төзелгән сметалар нигезендә
халык коллективларының тотрыклылыгы, процентлар	100	100	100	100	100

III. Ярдәмче программаны ресурслар белән тәэмин итү

Ярдәмче программаны Арча муниципаль районы бюджеты акчалары исәбенән финанслауның гомуми күләме 1 012 697, 70 мең сум тәшкил итә, шул исәптән еллар буенча:

2026 ел – 178 554,20 мең сум;

2027 ел – 191 150,40 мең сум;

2028 ел – 205 981,90 мең сум;

2029 ел – 214 221,20 мең сум;

2030 ел – 222 790,0 мең сум.

Ярдәмче программаны финанслау күләмнәре фараз характерында була һәм тиешле финанс елына Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы бюджеты проектың формалаштырганда ел саен төгәлләштерелергә тиеш.

IV. Ярдәмче программаның социаль-икътисадый нәтижәледеген бәяләү

Ярдәмче программаны гамәлгә ашыруның социаль-икътисадый нәтижәледеге түбәндөгечә чагылачак:

Арча районы территориясендә бердәм мәдәни киңлек булдыру һәм Саклап калу;

тамашачылар аудиториясенә киңәюе, тамашачыларның халык ижатына, театр һәм музыка сәнгатенә, Арча муниципаль районының мәдәни тормышына кызыксынуының артуы.

халыкның барлык катламнары өчен халык мәдәнияте һәм музыка сәнгатенә һәркем файдалана алырлык булуы;

районның үзешчән һәм ижат коллективларының тотрыклылыгы, һөнәри үсеше һәм камилләшүе;

Арча муниципаль районы халкының ижади потенциалын формалаштыру һәм активлаштыру, ижади сәләтләргә тормышка ашыру өчен шартлар тудыру;

бөтен республика масштабларында матди булмаган мәдәни мирасны саклап калу проблемаларын хәл итү буенча чаралар комплексын эшләү;

халык ижатына, матди булмаган мәдәни мираска ярдәм итү системасын формалаштыру.

“2026-2030 елларга мэдәни - ял итү эшчәнлеген үстерү, халык ижатына ярдәм итү, Татарстан Республикасы халыкларының матди булмаган мэдәни мирасын саклап калу, торгызу һәм популярлаштыру” ярдәмче программасына кушылта

“2026-2030 елларга мэдәни - ял итү эшчәнлеген үстерү, халык ижатына ярдәм итү, Татарстан Республикасы халыкларының матди булмаган мэдәни мирасын саклап калу, торгызу һәм популярлаштыру” ярдәмче программасының төп чаралары

№	Эшләрнең эчтәлегә	Башкару ероклары	Финанслау чыганаклары	Финанслауга ихтыяж, мең сум				
				2026 ел	2027 ел	2028 ел	2029 ел	2030 ел
1.	Район халык коллективларының гастроль эшчәнлегенә ярдәм итү	2026-2030	Жирле бюджет	60,0	65,0	65,0	65,0	65,0
2.	Семинарларда, кинешмәләрдә, конференцияләрдә, мастер-классларда, квалификация күтәрү курсларында катнашу	2026-2030	Жирле бюджет	30,0	35,0	35,0	35,0	35,0
3.	Район мэдәният учреждениеләрен музыка кораллары, акустик апаратура, техник чаралар, сәхнә костюмнары һ. б. белән тәэмин итү.	2026-2030	Жирле бюджет	200,0	200,0	250,0	250,0	250,0
4.	Мэдәният учреждениеләрен көзгекышкы шартларда эшлүгә әзерләү	2026-2030	Жирле бюджет	50,0	60,0	60,0	60,0	60,0
5.	Район мэдәният учреждениеләрен янгынан саклануның беренчел чаралары (янгын сүндергечләр, янгын сүндерү шитлары өчен инвентарь) белән тәэмин итү	2026-2030	Жирле бюджет	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

6.	<p>Гомумрайон мәдәни-массакүләм чаралар оештыру һәм үткәру (Ватанны саклаучылар көне, Халыкара хатын-кызлар көне, мәдәният хезмәткәрләре көне, Жңнү көне, Татарстан Республикасы көне, Галлә көне, Өлкәннәр көне, Өчиләр көне, Халыкара инвалидлар көне).</p> <p>Татарстан Республикасы халыкларының традицион мәдәниятен торгызу һәм үстөрү буенча район смотр-конкурслары һәм фестивальләре үткәру район оешмалары һәм предпритияләре арасында үзешчән сәнгать смотрларын үткәру. Боек татар шагыйре Габдулла Тукайның туган көненә багышланган бәйрәм чаралары, шигърият бәйрәмләрә үткәру.</p>	2026-2030	Жңрлә бюджет	3 500,0	3 500,0	3 500,0	3 500,0	3 500,0
7.	<p>Россия Федерациясе төбәкләрәндә "Сабантуй" милли бәйрәмен уздыруда катнашу</p>	2026-2030	Жңрлә бюджет	2 500,0	2 500,0	2 500,0	2 500,0	2 500,0
БАРЫСЫ				6 440,0	6 460,0	6 510,0	6 510,0	6 510,0

**“2026 - 2030 елларга Регионара һәм миллиәтара мәдәни хезмәттәшлекне үстерү”
ЯРДӘМЧЕ ПРОГРАММАСЫ**

Ярдәмче программа паспорты

Ярдәмче программаның исеме	“2026 - 2030 елларга Регионара һәм миллиәтара мәдәни хезмәттәшлекне үстерү” (алга таба - Ярдәмче программа)
Ярдәмче программаның заказчысы	Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы башкарма комитеты
Ярдәмче программаның эшләүче	Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Башкарма комитетының “Мәдәният идарәсе” МУ
Ярдәмче программаның максаты	Арча муниципаль районында төбәкара һәм миллиәтара мәдәни хезмәттәшлекне үстерү өчен шартлар тудыру
Ярдәмче программаның бурычлары	<ol style="list-style-type: none"> 1. Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының мәдәни-тарихи һәм мәдәни-инновация үзәге статусын күтәргә юнәлдерелгән төбәкара мәдәни хезмәттәшлеккә ярдәм итү 2. Арча муниципаль районында яшәүче халыкларның этномәдәни үзенчәлеген саклап калуга юнәлдерелгән мәдәни акцияләр һәм чаралар үткәргү буенча чаралар системасын булдыру. 3. Район халкы арасында толерантлык тәрбияләүгә юнәлдерелгән чаралар үткәргү
Ярдәмче программаның гамәлгә ашыру сроклары һәм этаплары	2026-2030 еллар
Еллар һәм чыганаclar буенча бүленеп, Ярдәмче программаның финанслау күләмнәре	<p>Ярдәмче программаны Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы бюджеты акчалары исәбеннән финанслауның гомуми күләме 12 423, 50 мең сум тәшкил итә, шул исәптән еллар буенча:</p> <p>2026 ел - 2 084,70 мең сум; 2027 ел – 2 584,70 мең сум; 2028 ел – 2 584,70 мең сум; 2029 ел – 2 584,70 мең сум; 2030 ел – 2 584,70 мең сум.</p> <p>Искәрмә: Ярдәмче программаны финанслау күләмнәре фараз характерында була һәм тиешле финанс елына Арча муниципаль районы бюджеты проекты формалаштырганда ел саен төгәлләштерелергә тиеш.</p>
Ярдәмче программаның максатын һәм бурычларын гамәлгә ашыруның көтелә	Ярдәмче программа чараларын гамәлгә ашыру 2030 елга арттыруга ирешергә мөмкинлек бирәчәк: район халыкларының этномәдәни үзенчәлеген саклауга юнәлдерелгән мәдәни акцияләр һәм

торган ахыргы нәтижеләре (нәтижеләрне бәяләү индикаторлары) һәм аның бюджет нәтижелелеге күрсәткечләре	программалар саны 20гә кадәр; дәүләт органнары, мәдәни-агарту учреждениеләре, милли-мәдәни берләшмәләр, шулай ук аерым гражданныр белән уртак проектлар саны 10 проектка кадәр; Россия төбәкләрендә “Сабантуй” татар халык бәйрәмен үткәру саны – 3.
--	--

I. Ярдәмче программаны гамәлгә ашыру өлкәсенә, шул исәптән ул хәл итүгә юнәлдерелгән проблемаларга гомуми характеристика

Арча муниципаль районы Башкарма комитетының “Мәдәният идарәсе” муниципаль учреждениесе районда милләтара һәм конфессияара татулыкны саклау, халыкларның рухи ихтыяжларын канәгәтләндерү бурычларын хәл итү буенча максатчан эшчәнлек алып бара.

Арча муниципаль районы башкарма комитетының 26.06.2015 елның 26 июнендәге 664 номерлы карары белән “Мәдәният идарәсе” муниципаль учреждениесе Арча муниципаль районы территориясендә комплекслы мониторинг системасы кысаларында мәгълүмат жыю, саклау, эшкәртү һәм анализлауны гамәлгә ашыру өчен җаваплы структура итеп билгеләнде.

2023 ел мәгълүматлары буенча район халкы 50 166 кеше тәшкил итә, шулардан татарлар – 46500 (92,8%), руслар – 3436 (6,7%). Идел буе халыклары вәкилләреннән район территориясендә чуашлар, удмуртлар, мордвалар, марилар яши, алар барлыгы 230 (0,5%) кеше тәшкил итә.

Арча муниципаль районында дини оешмаларның гомуми саны конфессияләр киселешендә (саны; өлеше %да): ислам - 87 (98%), православие-2 (2%), башка конфессияләр юк.

Арча районы мәдәният йорты базасында “Татарстан Республикасы Рус милли-мәдәни берләшмәсе” төбәк ижтимагый оешмасының Арча бүлегә эшли. Дәүләт милли сәясәтен гамәлгә ашыруда мәдәният учреждениеләре каршында эшләүче ижат коллективлары актив катнаша: “Чордашлар”, “Өммегөлсем” татар халык фольклор ансамбльләре, “Яшь йөрәкләр” татар халык вокаль ансамбле, “Хэзинә” татар фольклор коллективы, “Арча бизәкләре” халык уен кораллары халык ансамбле, “Русская песня” рус халык вокаль ансамбле, “Лейся, песня” рус вокаль коллективы, “Шишор” мари халык фольклор ансамбле, “Изэнер” мари балалар коллективы, “Туым жолдызы” керәшен фольклор коллективы, татар халык театрлары, “Аллегро” хореография коллективы һәм башкалар. Коллективларның ижаты иң беренче чиратта туган телне пропагандалауга, милли гореф-гадәтләрен һәм йолаларны торгызуга, район территориясендә яшәүче халыкларның милли-мәдәни үсешенә ярдәм итүгә юнәлдерелгән. Коллективлар райондагы барлык мөһим мәдәни-массакуләм һәм ижтимагый чараларда даими катнашалар, республика, төбәкара, Бөтенроссия һәм халыкара конкурсларда һәм фестивальләрдә катнашалар һәм лауреатлар булалар.

Районда “Нәүрүз”, “Сабантуй” халык бәйрәмнәрен, “Каз өмәсе”, “Аулак ойдә”, “Карга боткасы”, “Сөмбелә”, “Масленица” массакуләм халык күңел ачуларын, жәйге чорда “Авыл көне”, “Түгәрәк уен” фольклор ял кичәләрен уздыру күркәм

традициягә керде, шәһәр чиркәве белән берлектә халык өчен “Раштуа” бәйрәме үткәрелә.

Ел саен район базасында “Безнең йорт – Татарстан” республика этномәдәни фестиваленең зона этабы үткәрелә, анда татар, рус, мари, керәшен, удмурт коллективлары һәм башкаручылары катнаша..

Татарстан Республикасының матди булмаган этномәдәни байлык объектларының муниципаль каталогын төзү өчен матди булмаган мәдәни мирас объектларының паспортларын төзү буенча эш алып барыла (ОНЭД).

Китапханә фонды 466711 нөсхә китап тәшкит итә, шул исәптән рус телендә – 240616 нөсхә, татар телендә – 225294 нөсхә, мари телендә – 680 нөсхә, башкорт телендә – 1 нөсхә, удм. - 1 нөсхә, инглиз телендә - 119 нөсхә. 2019 елда 12397 нөсхә китап керде, шул исәптән рус телендә – 4879 нөсхә, татар телендә – 7513 нөсхә, инглиз телендә - 4 нөсхә, башкорт телендә - 1 нөсхә.

“Казан арты” тарих-этнография музеенда 394 предметтан торган 1 Милли экспозиция бар, шул исәптән татарларныкы – 352, русларныкы – 9, удмуртларныкы – 1, мариларныкы - 32.

2025 елның 1 гыйнварына МЯУ каршында 166 үзешчән ижат коллективы эшли, шул исәптән руслар – 8, марилар – 3, керәшеннәр – 1, татарлар - 100 дән артык.

Татар халкының мәдәни үзенчәлеген саклауга, татар халкының мәдәнияте һәм сәнгате пропагандалауга, аны тарихи ватаннан читкә, Гомумроссия киңлегенә актив этәрүгә юнәлдерелгән проектлар арасында Сабантуй халык бәйрәме аерым урын алып тора. Сабантуй Татарстан Республикасы һәм татарларның милли-мәдәни автономияләре, урыннарда эшләүче һәм бу бәйрәмнең әһәмиятен абруйлы һәм ышандырырлык итеп күрсәтә белүче татар ижтимагый оешмаларының уртак тырышлыгы белән чикләрен кинәйтә. Арча муниципаль районында Сабантуй бәйрәме, үз майданы тирәсенә төрле милләт кешеләрен берләштереп, гомуми һәм интернациональ бәйрәмгә әверелде. Традиция буенча бәйрәм кунакларын татар, мари, рус һәм керәшен халыкларының көнкүрешен гәүдәләндерүче Милли традицияләрдә бизәлгән татар, рус, мари һәм керәшен хужалыклары каршы ала, милли сыйлар, жырлар һәм биюләр тәкъдим итә.

Татарстан Республикасыннан читтә яшәүче ватандашларыбызга ярдәм итү максатыннан мәдәният идарәсе Арча муниципаль районы башкарма комитеты белән берлектә Россия Федерациясенең Пермь крае Барда авылында татар халык бәйрәме Сабантуй үткәрә.

Һәр хисап елы дәвамында Мәдәният идарәсе район территориясендә яшәүче халыкларның милли мәдәниятләрен үстерү һәм саклау кысаларында район фестивальләре һәм конкурслары үткәрә.

II. Ярдәмче программаның максаты, бурычлары, ахыргы нәтижеләр һәм аны гамәлгә ашыру сроклары тасвирламасы

Ярдәмче программаның максаты - Арча муниципаль районында төбәкара һәм милләтара мәдәни хезмәттәшлекне үстерү өчен шартлар тудыру, Арча муниципаль районы территориясендә террорчылыкны һәм экстремизмны профилактикалау.

Куелган максатка ирешү түбәндәге бурычларны гамәлгә ашыруны күздә тотат:

1. Татарстан Республикасы Арча районының мәдәни-тарихи һәм мәдәни-инновацион үзәк статусын күтәргә юнәлдерелгән төбәкара мәдәни хезмәттәшлеккә ярдәм итү.

2. Арча районында яшәүче халыкларның этномәдәни үзенчәлеген саклап калуга юнәлдерелгән мәдәни акцияләр һәм программалар үткәру буенча чаралар системасын булдыру;

· Ярдемче программаны гамәлгә ашыру срогы - 2026-2030 еллар.

III. Ярдемче программаны ресурслар белән тәмин итүне нигезләү

Ярдәмче программаны Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы бюджеты акчалары исәбеннән финанслауның гомуми күләме 12 423, 50 мең сум тәшкил итә, шул исәптән еллар буенча:

2026 ел – 2 084,70 мең сум;

2027 ел – 2 584,70 мең сум;

2028 ел - 2 584,70 мең сум;

2029 ел - 2 584,70 мең сум;

2030 ел - 2 584,70 мең сум.

Ярдәмче программаны финанслау күләмнәре фараз характерында була һәм тиешле финанс елына Арча муниципаль районы бюджеты проектын формалаштырганда ел саен төгәлләштерелергә тиеш.

IV. Ярдемче программаңың социаль-икътисадыи нәтижәләлеген бәяләү

Ярдәмче программаны гамәлгә ашыруның социаль-икътисадыи нәтижәсе-Арча муниципаль районының әлеге процесста катнашучы мәдәният учреждениеләрен үз эченә алган төбәкара хезмәттәшлекне координацияләүнең бербөтен системасын төзүдән гыйбарәт һәм ул түбәндәгеләрдә чагыла:

районда, Татарстан Республикасында, шулай ук Россия төбәкләрендә милләтара мәдәни элемтәләрне киңәйтүдә;

районда яшәүче барлык милләтләр һәм милләтләр вәкилләренең үзара аңлашуын һәм ихтирамын үстерүне тәмин итә торган милләтара мәдәни алмашуның һәм хезмәттәшлекнең төрле формаларына ярдәм итүдә;

· массакуләм чаралар уздыру барышында милләтара мөнәсәбәтләрне гармонияләштерүдә, төрле мәдәниятләрнең үзара хезмәттәшлегендә һәм үзара баетуында.

**“2026 - 2030 елларга Регионара һәм милләтара мэдәни хезмәттәшлекне үстерү”
ярдәмче программасының төп чаралары**

№	Эшләрнең эчтәлегә	Башкару сроклары	Финанслау чыганаклары	Финанслауга ихтыяж, мең сум				
				2026 ел	2027 ел	2028 ел	2029 ел	2030 ел
1.	Татарстан Республикасында дәүләт милли сәясәтнең гамәлгә ашыру мәсьәләсе буенча асыл жирлекләре башлыклары, Башкарма комитет, социаль яклау, хокук саклау органнары, мэдәният учреждениеләре бүлекләре житәкчеләре белән район семинар-кинәшмәләре үткөрү	2026-2030	Жирле бюджет (финанслаусыз оештыру характерындагы чаралар)	-	-	-	-	-
2.	Халыкара толерантлык көненә багышланган чаралар циклы	2026-2030	Жирле бюджет	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
3.	Ярдәмче программа тарафыннан куелган бурычларны үтәү кысаларында халыкара, бөтенроссия, төбәк конкурсларында, фестивальләрдә катнашу	2026-2030	Жирле бюджет	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
4.	Арча муниципаль районында яшәүче халыкларның этномөдәни үзгәчлеген саклап калуга юнәлдерелгән мэдәни акцияләр һәм чаралар үткөрү	2026-2030	Жирле бюджет	200,0	200,0	200,0	200,0	200,0
Барысы				320,0	320,0	320,0	320,0	320,0

**“2026 - 2030 ЕЛЛАРГА АРХИВ ЭШЕН ҮСТЕРҮ”
ЯРДӘМЧЕ ПРОГРАММАСЫ**

Ярдәмче программа паспорты

Ярдәмче исеме	Программаның	“2026 - 2030 елларга архив эшен үстерү” (алга таба - Ярдәмче программа)
Ярдәмче заказчысы-	программаның	Арча муниципаль районы башкарма комитеты
Ярдәмче эшләүче	программаны топ	Арча муниципаль районы Башкарма комитеты каршындагы архив бүлеге
Ярдәмче максаты	Программаның	Гражданныр, жәмгыять һәм дәүләт мәнфәгатләрәндә Архив эше белән идарә итү
Ярдәмче бурычы	Программаның	Арча муниципаль районы Архив фонды документларын һәм башка архив документларын саклауны, исәпкә алуны, туплауны һәм алардан файдалануны тәмин итү
Ярдәмче гамәлгә ашыру сроклары һәм этаплары	программаны	2026 - 2030 еллар
Еллар буенча бүлеп, Ярдәмче программаны финанслау күләмнәре	программаны	Ярдәмче программаны Арча муниципаль районы бюджеты акчалары исәбеннән финанслауның гомуми күләме 12 779 8 мең сум тәшкил итә, шул исәптән еллар буенча: 2026 ел – 2 137,3 мең сум; 2027 ел – 2 327,0 мең сум; 2028 ел – 2 536,7 мең сум; 2029 ел – 2 765,0 мең сум; 2030 ел – 3 013,8 мең сум. Искәрмә: Ярдәмче программаны финанслау күләмнәре фараз характерында була һәм тиешле финанс елына Арча муниципаль районы бюджеты проекты формалаштырганда ел сәен төгәлләштерелергә тиеш
Ярдәмче максатларын бурычларын ашыруның ахыргы (нәтижәләрне бүлеп индикаторлары) һәм бюджет күрсәткечләре	программаның һәм гамәлгә ашыруның нәтижәләре (нәтижәләрне еллар буенча бүлеп бәяләү индикаторлары) һәм аның нәтижәләлеге	Ярдәмче программа чараларын гамәлгә ашыру 2030 елга арттыруга ирешергә мөмкинлек бирәчәк: муниципаль архив биналарының архив документларын даими саклауны тәмин итә торган норматив шартларга туры килү дәрәжәсенә 90 процентка кадәр; архивлар тарафыннан билгеләнгән срокларда үтәлгән запросларның өлеше, бер ел эчендә кергән запросларның гомуми күләмдә 99 процентка кадәр

I. Ярдэмче программаны гамэлгэ ашыру өлкөсөнө, шул исэптэн ул хэл итүгэ юнэлдерелгэн проблемаларга гомуми характеристика

Арча муниципаль районының Архив фонды республика халыкларының тарихи-мәдәни мирасының мөһим өлөшө булып тора, аның нигезендә жәмгыять үз-үзенә бүтүнгөдөн үткәнгә һәм киләчәккә карый ала. Бу мирасны саклау бүтүнгө кешеләргә һәм жәмгыятькә дәүләтчелек нигезләрен саклау, жәмгыятьтә рухи-әхлакый кыйммәтләрне торгызу, ватанпәрвәрлек һәм Ватанга мөхәббәт формалаштыру, кеше шөхөсөн гармониялә үстөрү өчөн бик кирәк. Архивлар ижтимагый процессларның эволюциясен теркәүче тарихи чорлар дәвамчанлыгының мөһим звеносы булып тора.

Безнең көннәргә кадәр муниципаль архивларда 63 меңнән артык эш саклана. Фәнни-тарихи кыйммәтләрдән тыш, архивларда саклана торган документлар гаять зур социаль әһәмияткә ия, чөнки аларда социаль-хокукый характердагы мәгълүмат бар. Саклау норматив режимнарын үтәмәү аркасында архив документларының югалуы район гражданнын хезмәт стажы, бүләкләүләре, реабилитацияләнүләре турында тиешле мәгълүмат алу мөмкинлегеннән мөһрүм итәргә мөмкин.

Архивларның иминлеген, документларны саклауның норматив режимнарын тәмин итүнең әһәмиятен аңлап, Арча муниципаль районы башкарма комитеты каршындагы архив бүлгә бу юнәлештә максатчан эш алып бара.

II. Ярдэмче программаның максаты, бурычлары ахыргы нәтижәләрен һәм аны гамэлгә ашыру срокларын тасвирлау

Подпрограмманың максаты-гражданныр, жәмгыять һәм дәүләт мәнфәгатләрәндә Архив эше белән идарә итү. Бу максатны тормышка ашыру Арча муниципаль районы архив фонды документларын һәм башка архив документларын саклауны, исәпкә алуны, туплауны һәм алардан файдалануны тәмин итү бурычын хэл итүне күздә тотта.

Ярдэмче программаны гамэлгә ашыру срогы - 2026-2030 еллар.

III. Ярдэмче программаны ресурслар белән тәмин итүне нигезләү

Ярдэмче программаны Арча муниципаль районы бюджеты акчалары исәбеннән финанслауның гомуми күләме 12 779, 8 мең сум тәшкил итә, шул исәптән еллар буенча:

2026 ел – 2 137,3 мең сум;

2027 ел – 2 327,0 мең сум;

2028 ел – 2 536,7 мең сум;

2029 ел – 2 765,0 мең сум;

2030 ел – 3 013,8 мең сум.

Ярдэмче программаны финанслау күләмнәре фараз характерында була һәм тиешле финанс елына Арча муниципаль районы бюджеты проектың формалаштырганда ел саен төгәлләштерелгә тиеш.

IV. Ярдәмче программаның социаль-икътисадый нәтижәләлеген бәяләү

Арча муниципаль районы Архив фондының муниципаль архивларда саклана торган документлары гражданның, жәмгыятьнең һәм дәүләтнең XX гасырдан алып бүгенге көнгә кадәр матди һәм рухи тормышын чагылдыра һәм республика халыкларының тарихи-мәдәни мирасының, мәгълүмати һәм интеллектуаль байлыгының әһәмиятле өлеше булып тора. Аларда аның барлыкка килүенә һәм үсешенә хокукый һәм оештыру нигезләре чагылдырылган, район үсешен, барлык муниципаль структураларның нәтижәле эшләвен тәмин итү өчен кирәкле мәгълүматлар бар.

Ярдәмче программаны гамәлгә ашыру муниципаль милек булган әлеге документларның югалу куркынычын киметергә, районның тарихи-документаль мирасына һәм мәгълүмати потенциалына зыянны булдырмакка, дәүләт институтлары, мәдәният, фән эшчәнлегенә, гражданның мәгълүмат алуга һәм алардан файдалануға конституциячел хокукларын тәмин итүгә, шул исәптән аларга социаль ярдәм күрсәтүгә бәйле мәсьәләләргә хәл итү өчен кирәкле мәгълүматны алуга һәм алардан файдалануға барлык тискәре нәтижәләргә китерергә мөмкинлек бирәчәк. Ярдәмче программаның социаль нәтижәләре исәбенә муниципаль архив хезмәткәрләренә һәм архив документларынан файдаланучыларның иминлеген арттыруны һәм хезмәт шартларын яхшыртуны кертергә кирәк.

Янгыннар аркасында милек һәлак булудан матди югалтуларны киметү Ярдәмче программаны гамәлгә ашыруның иң мөһим икътисадый нәтижәсе булырга тиеш. Янгын сүндерү, шулай ук муниципаль архив биналарының һәм мөлкәтенең саклау куркынычсызлыгы дәрәжәсен арттыру тәмин ителәчәк.

Ярдәмче программа турыдан-туры Арча муниципаль районы башкарма комитеты архив бүлегенә эшчәнлегенә стратегик максатына ирешүгә юнәлдерелгән (район Архив фонды документларын һәм башка архив документларын гражданның, жәмгыять, дәүләт мәнфәгатьләрендә саклауны, исәпкә алуны, туплауны һәм алардан файдалануны тәмин итү).

Ярдәмче программаны гамәлгә ашыру:

документларның төп нөсхәләре югалган яисә зыян күргән очракта документ мәгълүматын саклап калу максатларында уникаль һәм аеруча кыйммәтле документларның иминият фондын булдырырга;

күрсәтелә торган муниципаль хезмәтләренә нәтижәләлеген һәм сыйфатын арттырырга, архив документларындагы мәгълүматтан файдалану мөмкинлекләрен киңәйтүгә.